

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu 2009

Matkoja, muistoja, mielikuvia – kansatieteilijä kentällä

Helena Ruotsala

Polkuja etnologian menetelmiin
Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala(toim.)
Helsinki: Ethnos ry 2005
s. 45-88

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

www.helsinki.fi/opiskelijakirjasto
opiskelijakirjasto-info@helsinki.fi

Pirjo Korkiakangas
Pia Olsson
Helena Ruotsala (toim.)

POLKUJA ETNOLOGIAN MENETELMIIN

ETHNOS RY • HELSINKI

ETHNOS-TOIMITE 11

Toimittajat: Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala

Teoksen julkaisemista ovat tukeneet Seurasaarisäätiön Emil ja Lempi Hietasen rahasto sekä Opetusministeriö. Kirjoittajat ovat luovuttaneet artikkelinsa palkkiotta julkaisun käyttöön.

Taitto: Tieteellisten seurain valtuuskunta

Kannen suunnittelu: Ville Korkiakangas

ISBN: 951-96345-4-1

ISSN: 0957-511X

Gummerus Oy, Saarijärvi 2005

MATKOJA, MUISTOJA, MIELIKUVIA – KANSATIETEILIJÄ KENTÄLLÄ

Helena Ruotsala

.....

Mikä on kenttätyö?

Kenttätyö on ollut ja on edelleen kansatieteen tutkimuksen tärkeimpiä käsitteitä ja menetelmiä. Sen rooli kansatieteessä on niin tärkeä, että kenttätyön sanotaan jopa profiloivan kansatiedettä. Turun yliopiston kansatieteen oppiainetta esitellään verkossa seuraavasti: "Kenttätyöt ovat kansatieteessä keskeinen aineistonhankintamenetelmä samaten kuin muissakin kulttuurien tutkimuksen laitoksen oppiaineissa. Tämä tarkoittaa aktiivista tiedonhankintaa toisaalta esimerkiksi haastattelemalla ja havainnoimalla elävää elämää, toisaalta tiedon etsintää kirjallisista kenttätyödokumenteista sekä ääni- ja kuvatallenteista erilaisista kokoelmista ja arkistoista." (Kansatiede, <http://www.hum.utu.fi/kansatiede/esittely.html>.) Esittely sisältää oletuksen, että tutkimuksessa tarvittava tieto saadaan juuri "elävää elämää" tutkimalla. Antropologiassa kenttätyötä on pidetty eräänlaisena initiaatoriittinä. On jopa esitetty, että antropologiassa suurin yksittäinen määräävä tekijä olisi kenttätyö.

Miten kansatieteen kenttätyö sitten eroaa muiden tieteenalojen kenttätöistä, sillä monilla muillakin tieteenaloilla, esimerkiksi luonnontieteissä, tehdään kenttätöitä? Kasvitieteilijä seuraa vaikkapa miten kasvit kehittyvät valituilla koeruuduilla tai hydrologi ottaa vesinäytteitä. Jokaisella tieteenalalla on omat erityispiirteensä ja vaatimuksensa, mutta kulttuurien tutkimuksessa kenttätöillä on yhteinen lähtökohta, sillä niillä pyritään pääsemään mahdollisimman lähelle tutkimuskohdetta. Voiko kenttätyö erottaa toiset tieteenalat, vaikka kenttätöissä käytetään samoja menetelmiä? Esimerkiksi Gupta ja Ferguson (1997, 2–3) väittävät, että kenttätyö erottaa antropologian omaksi erityiseksi alakseen. Eivätkö erottavina tekijöinä ole pikemminkin kenttätyön tekemisen motiivit, tiedonsaannin intressit ja aineiston analysointi ja siihen käytetyt teorit? Eri tieteenalojen – esimerkiksi antropologian, folkloristiikan, uskontotieteen, etnologian/kansatieteen – kenttätyömetodiikoissa on eri aikoina ollut erilaisia painopisteitä ja kullakin on omat erityispiirteensä, mutta kenttätyön perusta on kuitenkin yhteinen: tutkijan pyrkimys päästä mahdollisimman lähelle tutkimuskohdettaan.

Antropologien kenttäsaarten kaukaista sijaintia ihailtaessa voi unohtua se, että kansatieteen ja folkloristiikan varhaisimmat kenttätyöt suuntautuivat kauas. Jo kansallisromantiikan aikana Suomesta lähdettiin keräämään kansanperinnettä ja kieli-

aineistoa toisten kansojen keskuudesta – kenttätutkimuksen motiiveina olivat silloin tieteellisen kiinnostuksen lisäksi myös poliittiset syyt. Esimerkiksi A.J. Sjögrenin (1794–1855) ja M.A. Castrenin kenttätöitä innoitti halu löytää Suomen suku, suomalaisten juuret. Heidän lisäksi mm. U.T. Sirelius (1872–1929) ja A.O. Heikel (1851–1924) keräsivät aineistoa suomalais-ugrilaisilta kansoilta.

Kulttuurien tutkimuksen kenttätutkimus sisältää kolme tasoa, epistemologisen, metodologisen ja metodisen. Epistemologiset kysymykset liittyvät tietoa koskevaan teoriaan, metodologiset puolestaan tutkimuksen tekemisen periaatteisiin sekä teorian ja käytännön välisiin kysymyksiin. Metodilla tarkoitetaan aineiston hankintamenetelmiä. Kansatieteen käyttämä tutkimusaineisto saadaan kentältä ja tätä tutkimusmenetelmää kutsutaan kenttätutkimukseksi. Toisaalta kun puhutaan kenttätutkimuksesta, se kattaa koko tutkimuksen metodologiset ratkaisut ja sitä määrittävät olennaisesti tietyt menetöt kuten haastattelu ja havainnointi. Kenttätutkimus luo tutkimuksen perustan, sillä tutkimus on perinteisesti nojautunut tutkijoiden omiin kenttätutkimusaineistoihin ja niistä tehtyihin tulkintoihin. Kenttätutkimus merkitsee osallistumista tutkittavien elämään, yrittämistä ymmärtää heidän elämäntapaansa samasta perspektiivistä. Kenttätutkimus merkitsee myös huomioiden tekemistä jokapäiväisistä toiminnoista ja askareista sekä merkityksiä ja asenteita koskevien kysymysten tekemistä. Kenttätutkimustyön tekijällä on oltava välitön kontakti tutkimansa yhteisön elämään.

Kansatieteilijöiden tekemä kenttätutkimus ei ole tiukasti standardoitua, vaan siinä tutkija itse toimii tiedonhankinnan välineenä ja lähteenä, hänellä, hänen taidoillaan ja jopa henkilökohtaisilla ominaisuuksillaan on ratkaiseva rooli. Orvar Löfgren (1996, 79) puhuu etnologian kenttätutkimusmentaliteetista. Koska kenttätutkimuksen tekijä on olennainen osa kenttätutkimusta, jokainen kenttätutkimus on erilainen. Kenttätutkimus on erittäin henkilökohtainen ja individualistinen projekti tai kokemus. Kenttätutkimuksen avulla me luomme tutkimusaineiston vuorovaikutuksessa kentän ja sen jäsenten kanssa. Tutkija haluaa teksteillään kertoa olleensa kentällä ja ikään kuin ”todistaa” nähneensä omin silmin sen, mistä hän kertoo.

Ei ole olemassa vain yhtä kenttätutkimusmenetelmää, vaan kenttätutkimus on pikemminkin useiden menetelmien yhdistelemistä; esimerkiksi erilaisten haastattelujen lisäksi käytetään havainnointimenetelmiä ja valokuvausta. Vuorovaikutus ja yksilölliset kokemukset luonnehtivat kansatieteessä tapahtunutta osittaista paradigman muutosta, mikä näkyy mm. siinä, että keruutöiden sijalle tulivat kenttätutkimukset. Muutos positivistisesta totuuden kuvaamisen kansatieteestä kohti hermeneuttista kulttuurianalyysia alkoi 1970-luvulla. Aikaisemmin kansatieteilijän suhde kenttään oli vieras ja etäinen. Vaikka tutkimuskohde oli fyysisesti lähellä, sitä ei voinut sijoittaa minnekään, koska se sijaitsi ajan ja paikan ulkopuolella. Refleksiivisyyden tulon myötä

on tunnustettu, että kenttätyö voikin olla itse asiassa tutkimusmatka omaan itseen. (Ehn & Klein 1994, 12–14.) Aikaisemminhan kaikki se, mikä tutkimuksessa viittasi tutkijan omaan persoonaan oli kiellettyä, sillä sen katsottiin uhkaavan tutkimuksen objektiivisuutta. Positivistisesta lähtökohdasta suoritettava aineiston keruu oli ongelmatonta, koska tutkijan tai hänen tutkimusmenetelmiensä ei katsottu vaikuttavan aineistoon. Vallalla olleen positivistisen ajattelun mukaan tiedon piti perustua vain havaittuihin tosiasioihin eli faktoihin, jotka tutkija ikään kuin poimii kentältä ilman, että hänen subjektiivisuutensa niihin vaikuttaa.

Tämän päivän käsityksen mukaan tutkimusaineisto ei ole kentällä valmiina odottamassa tutkijaa keräämään sitä, ikään kuin se linnéläiseen tapaan voitaisiin poimia kuin kasveja tai marjoja. Tänä päivänä kenttätöissä on tärkeää tarkastella, miten tutkija ja hänen suhteensa ja vuorovaikutuksensa tutkittaviin vaikuttavat tuloksiin. Tutkimus on monimutkainen prosessi, jonka aikana muuttuvat tutkijan ja tutkimuskohteen lisäksi myös tutkimusongelmat ja -menetelmät. Sen vuoksi tutkimuksissa kuvataan koko tutkimusprosessi, tarkastellaan kriittisesti tutkijan roolia ja siihen vaikuttaneita tekijöitä, ts. paikannetaan myös tutkija osaksi tutkimusprosessia. Tavoitteena on löytää keinoja, joiden avulla tutkijasta peräisin oleva subjektiivinen aines pystytään ilmaisemaan entistä eksplisiittisemmin. Tutkijan integroiminen mukaan tutkimukseen on eräällä tavalla tutkimuksen tieteellisyyden ehto eikä tällaisesta asiasta tarvitse enää kiistellä. Sen sijaan tutkijan itsen, subjektin, puuttuminen voi nyt aiheuttaa kysymyksiä varsinkin, jos kysymyksessä on kenttätöihin perustunut tutkimus tai tutkimuksen kohde on lähellä tutkijaa. Miten tutkimus ja tutkija vaikuttavat siihen?

Anita Kellesin (1984, 18–24) mielestä ei ole järkevää tyytyä sellaiseen ajattelutapaan, jonka mukaan jokaisen kenttätyöntekijän (tai antropologin, josta hän kirjoittaa) on itse opittava selviytymään kentällä, jossa ainoina vaihtoehtoina olisivat joko upota tai uida. Totta on, että kenttätöihin oppii parhaiten niitä tekemällä ja omista virheistään oppii. Paradoksaalista kuitenkin on, että harvoissa tutkimusjulkaisuisa esimerkiksi kenttätyön ongelmista kerrotaan suoraan. Billy Ehnin (1996, 129) mukaan yksikään etnologi ei tunnusta olevansa huono haastattelija aivan kuten kukaan ei halua myöntää olevansa huono autokuski tai rakastaja. Kenttätutkijan ongelmat tulkitaan epäpätevyudeksi, joten niitä halutaan vältellä ja niistä vaieta. Pirjo Rautiainen (2003) on pohtinut julkaistussa pro gradu -tutkielmassaan omia kenttätöitään itsereflektion hengessä. Hän pohtii avoimesti kenttähämmennystään ja ”noviisin erheitä”. Kenttätyö ja muutkin metodiset kysymykset ovat kansatieteessä olleet osa tieteenhistorian hiljaista tietoa. Aloittaessani opiskelun 1980-luvulla osa tätä hiljaista tietoa oli se, että pohjoismaisen opiskelijajärjestön NEFA-Nordenin kenttätyöseminaareilla oli suuri merkitys yliopistojen kenttätyöopetukseen.

Mikä tai missä on kenttä?

Sana *kenttättyö* luo monien mieleen kuvan kaukaisesta, eksoottisesta kohteesta, jonne tutkija saapuu viipyäkseen tutkittavien keskuudessa pitkän aikaa tarkoituksenaan saada ”aitoa” aineistoa. Kenttättyö on osa meidän kansatieteilijöiden arkea, vaikka-kaan se ei ole jokapäiväistä. Se katkaisee tutkijan ajan erilaisiin jaksoihin, sillä kenttättyö poikkeaa monin tavoin työhuoneessa puurtamisesta. Usein kenttättyöhön suhtaudutaan ikään kuin se olisi jotain erikoista ja eksoottista – ehkä kenttättyön tekijät-kin näin haluavat? Tästä näkökulmasta kenttättyötä pidetään sitä hohdokkaampaa, mitä kauempana kenttä sijaitsee ja mitä vaivalloisempia kenttättyöt ovat. Kuitenkaan tutkimuskohteen läheisyys ei tarkoiteta sitä, etteikö kenttättyö lähellä tai kotikenttäl-lä olisi aivan yhtä haasteellista kuin kauempana vieraassa kulttuurissa ja kieliym-päristössä.

Se mitä kentällä kulloinkin tarkoitetaan on kansatieteessä ja lähitieteissä ollut muutoksen ja jossain määrin nykyään myös keskustelun kohde. Toisille kenttä muo-dostuu fyysisestä paikasta, kyselyvastauksista, arkistosta tai Internetistä, toiset eivät problematisoi sitä ollenkaan tai kokevat olevansa ilman kenttää. (Ks. keskustelus-ta esimerkiksi Viljanen & Lahti 1997.) Tämän kokoelman artikkelit esittelevät myös monta erilaista kenttää ja erilaisia tapoja tehdä kenttätöitä. Itse määrittelen kuiten-kin kentän siksi paikaksi tai tilaksi, jossa tutkimusaineisto luodaan vuorovaikutuk-sessa tutkittavien kanssa – oli se sitten fyysinen paikka tai arkisto.

Tutkimuksen kenttä voi tarkoittaa myös tutkijan esiymmärryksessä hahmottuvaa mentaalista kenttää; esioletuksia siitä, miten kentän ajallis-spatiaaliset rajat määritty-vät, keitä kenttään kuuluu ja kuinka sen laajemmat teoreettis-metodologiset sekä yh-teiskunnalliset merkitykset hahmottuvat. Se voi alkaa hahmottua jopa ennen konk-reettista kosketusta kenttään. Opiskelijoille teroitetaan usein, miten tärkeää esiy-mmärryksen hankkiminen kentästä ja tutkimuskohteesta on.

Aiemmin kenttättyössä kenttä on ollut nimenomaan paikka, usein jokin selkeäs-ti rajattu, pieni ja määrätty yhteisö, johon kenttättyöntekijä on saapunut ulkopuolel-ta. Tällöin paikka oli primäärimpi kuin tutkimusongelma; saatettiin mennä johonkin paikkaan ja miettiä mitä siellä voisi tutkia. Kenttä on kuitenkin moniulotteisempi kuin pelkkä paikallis-ajallisen rajauksen avulla määritelty. Miten se on tutkijan luo-mus, miten taas tutkittavat sen käsittävät? Joidenkin tutkijoiden mielestä kenttä on menetetty paikallisessa mielessä. Tänä päivänä kulttuurien tutkijan kenttä on siel-lä, missä ihmiset elävät ja toimivat. Erilaisilla kentillä on kuitenkin eronsa. Kenttä on laajentunut tai voisinko pikemminkin sanoa, että kenttä on tullut näkyvämmäk-si. Kentän ei tarvitse enää olla erillinen paikka, vaan kenttättyön ajatellaan olevan tutkimustapa tai prosessi, johon vaikuttavat tietyt sosiaalis-poliittiset asiat ja ilmiöt.

Ympäröivän maailman muuttuessa myös kenttä ja kenttätö muuttuvat monin tavoin. Yhä nopeutuvan globalisoitumisen vuoksi paikka, sen sisältämä yhteiskunta ja kulttuuri on asetettu kyseenalaiseksi. Kenttäkohteen määrittely on saanut kokonaan uusia piirteitä, sillä enää ei voi kysyä pelkästään *missä*, vaan täsmennetään samalla *mitä*. (Junkala 1999, 198; Gupta & Ferguson 1997, 36–38; A-L Siikala 1997, 46; J. Siikala 1997, 28.)

Roger Sanjekin (1990) toimittamassa teoksessa *Fieldnotes* tutkijat pohtivat kentän käsitettä omien kenttämuistiinpanojensa kautta. Ollessani ensimmäistä kertaa kenttätöissä ulkomailla, Kuolan niemimaalla syksyllä 1991, luin iltaisin *Fieldnotes* -kirjaa löytääkseni siitä ohjeita minulle uuden asian, kenttämuistiinpanojen tekemiseen. James Clifford (1990, 64–65) kysyykin, miten kenttä määritellään ajallisesti ja paikallisesti, sillä kenttämuistiinpanot kirjoitetaan kentällä, mutta mistä kenttä alkaa ja mihin se päättyy? Voiko kenttämuistiinpanoja tehdä omassa työhuoneessa? Cliffordille ja muille kysyjille voisi Roger Sanjekin (1990, 95) sanoa vastata, että kenttämuistiinpanot ovat kentältä, vaikkakaan eivät aina kirjoitettuja kentällä. Kentällä olokaan ei tarkoita aina matkustamista, vaan joskus vain sitä, että omassa yhteisössä tai tutussa ympäristössä kiinnittää huomiota erilaisiin asioihin, ts. tutkimuskenttä on kotona. Kenttä ei ole niinkään paikka, vaan se on erityinen suhde ”itsen” ja ”toisten” välillä sisältäen monimutkaisen yhdistelmän sitoutumista ja vapautumista, suhdetta ja irtaantumista. Se, että kirjoittaa samalla siitä missä elää, on osa irtaantumista. (Marcus & Clifford 1986; Lederman 1990, 88; Gupta & Ferguson 1997, 37–38.)

Kenttä on laajentunut siinäkin mielessä, että nyt myös kotikenttä, ts. tutkijan oma yhteisö tai lähiympäristö on hyväksytty tutkimuskohde. Perinteisesti tutkimuksessa tutkimuskohteen vierautta, toiseutta on pidetty itsestään selvänä positiivisena asiana, eikä oman yhteisön ottamista tutkimuskohteeksi ole suositeltu, koska on pelätty juuri tutkijan katseen sokeutumista. Huolimatta tästä oletuksesta ja siitä suosituksesta, että tutkimuskohteen etäisyys parantaisi kulttuurin ymmärtämistä, niin monet niin suomalaiset – esimerkiksi vaikkapa Kustaa Vilkuna – kuin ruotsalaisetkin etnologit ovat löytäneet tutkimuskohteensa erittäin usein omasta kotipiiristään, vaikka vain harva on eksplisiittisesti viitannut siihen (esim. Gerholm 1993). Olen itse käyttänyt tällaisesta nimitystä kotikenttä, mikä on suoraan käännetty *anthropology at home* -käsitteestä. (A. Jackson 1987; Ruotsala 2002, 46; Ks. myös Ruotsala 1998.)

Erilaiset kentät ja erilaiset tutkimuskysymykset – erilaiset menetelmät

Miellän itseni kenttätutkijaksi, sillä olen tehnyt kenttätöitä ”runsaasti”. Ensimmäinen laaja kenttätökokemukseni on kesältä 1986, jolloin kolmen kuukauden ajan haastattelin kollegani Katriina Siivosen kanssa VR:n konepajojen työntekijöitä heidän työstään ja ammatistaan Turun lisäksi Kuopiossa, Pieksämäellä, Vaasassa, Hyvinkäällä ja Helsingissä. Työhön kuului haastattelujen lisäksi ainoastaan niiden puhtaaksikirjoittaminen. Muut kenttätöni ovatkin liittyneet kiinteästi omaan tutkimukseen. Olen laatinut näistä kenttätökokemuksistani kuvion, jossa vertaan eri tutkimuskenttiäni menetelmän, aineiston, kohteen, kenttäläoloajan, oman ennakkosuhtautumisen ja oman suhteen lisäksi myös siihen, olinko kentällä yksin vai ryhmän jäsenenä. Tutkimuskohteesta ja kysymyksenasettelusta riippui se, mitä menetelmiä käytin ja minkälaiseksi tutkimusaineisto muotoutui.

Olen tehnyt kenttätöitä sekä koti- että vieraalla kentällä. Tehdessäni kenttätöitä poronhoitoa koskeviin opinnäytteisiini (Ruotsala 2002) kentällä oleminen on ollut samalla kotona olemista, sillä toinen tutkimuskohteistani on ollut konkreettisesti ”kotona”; isäni oli tutkimuskohteena olevan paliskunnan poromiehiä, ja tunsin haastateltavani ennestään. Kenttätöissä ”vieraassa kulttuurissa”, Kuolan niemimaalla voin luonnehtia olleeni kentällä kotona, koska sama elinkeinohistoria ja ekologinen ympäristö sekä taustani kotiuttivat minut sinne. Tutkimuskohde oli tuttu, vaikka en ollut käynyt Kuolan alueella ennen projektin alkua. Samoin Marin kenttä oli minulle outo. Kävin ensimmäisen kerran Marin tasavallassa toukokuussa 2001 dosentti Ildikó Lehtisen kanssa sopimassa tutkimusprojektista Marin tieteellisen tutkimuslaitoksen kansatieteen osaston kanssa.

Vastaavasti myös Oulujoen vesistön alue oli minulle entuudestaan vieras. Ennen kenttätöitä kiersin tutkimuksen tilaajien edustajien – Imatran Voima Oy, ympäristöministeriö ja silloinen vesi- ja ympäristöhallitus – tutustumassa alueeseen sekä vesistönrakentamiseen ja säännöstelyyn. Sen sijaan pystyin samastumaan tutkimuskohteeseen, koska 1980-luvulle asti suunniteltiin Ounasjoen valjastamista ja ison tekojärven rakentamista aivan kotikylääni. Oulujoen vesistön rakentamisen ja säännöstelyn sosiokulttuurisia vaikutuksia selvittäneen työni aineisto koostui sekä kyselylomakkeesta (1014 kpl)² että tekemistäni 109 (139 henkilön) teemahaastattelusta ja ympäristöä koskevista havainnoista ja valokuvista. Haastatteluja täydensin joissakin tapauksissa *havainnointikävelyillä*, joissa kävin haastateltavan kanssa tutustumassa konkreettisesti siihen miten rakentaminen ja säännöstely vaikuttivat hänen asuin- tai vapaa-ajan ympäristöönsä. Haastateltavan kertomien kokemusten lisäksi otin itse kuvia ympäristöstä ja kirjasin havaintoni. Ensimmäiset haastateltavat sain uudelta paikkakunnalta – paikkakuntaa oli yhteensä 12 – avainhenkilöiden,

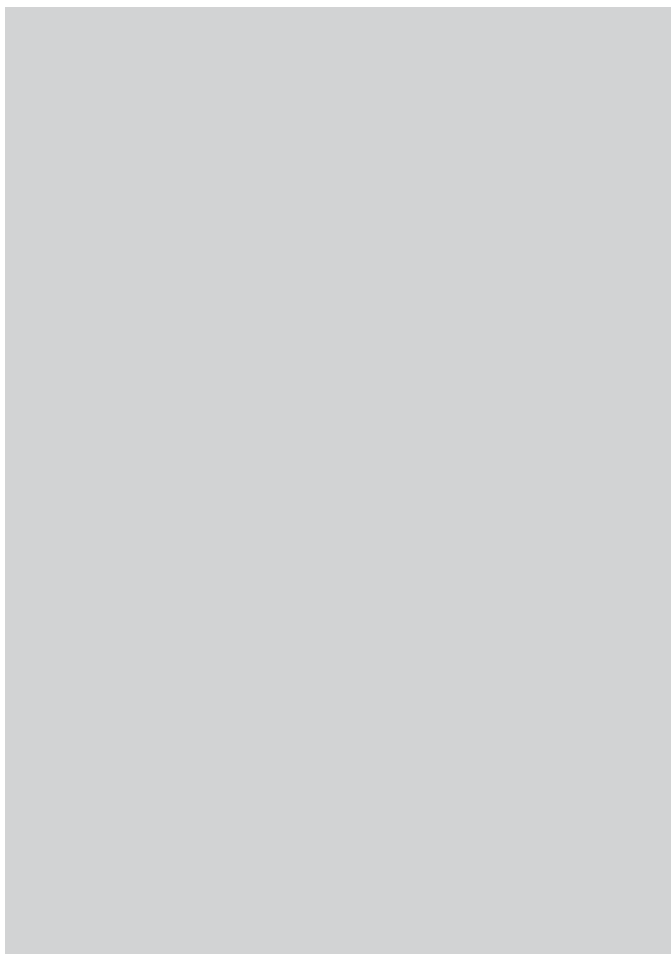
	Oulujoen vesistö	Kyrön paliskunta	Kuolan niemimaa	Shorunzha, Marin tasavalta
Menetelmä	haastattelu, havainnointi- kävelyt	haastattelu, osallistuminen	haastattelu, havainnointi	havainnointi haastattelu
Tutkimusaineisto	haastattelut, valokuvat, muistiinpanot	haastattelut, valokuvat, muistiinpanot	haastattelut, muistiinpanot päiväkirja	haastattelut muistiinpanot päiväkirja valokuvat
Oma suhde tutkittavaan	arkinen	oma	tuttu ja vieras	vieras
Tutkimuskohde	ilmiö	ilmiö	ilmiö	yhteisö ja ilmiö
Kentälläoloaika	matkoja, 1-1,5 kk	usein (24h/vrk)	3 x 3-5 viikkoa	2 x 3 viikkoa, 2 viikkoa
Tutkijamäärä	yksin	yksin	joukko	joukko
Ennako- suhtautuminen	arkinen, ei tuttu	tuttu	arkinen ja tut- tu & lähellä ja vieras	eksoottinen, kaukana

Kenttien väliset erot.¹

voimayhtiön ja kuntien ympäristövirkamiesten paikallistuntemuksen avulla. Voimayhtiöstä sain listoja henkilöistä, jotka asuvat säännöstelyn vaikutusalueella ja esimerkiksi joiden rantoja on kunnostettu säännöstelyn vahinkojen vuoksi. Lisää haastateltavia sain lumipallomenetelmällä, ts. haastateltavat ehdottivat uusia henkilöitä haastateltavaksi. (Ruotsala 1992, 20–26.)

Olen ollut kentällä sekä yksin että ryhmässä. Kotikentällä Kyrön paliskunnassa ja Oulujoen vesistön alueella tein kenttätöitä aina yksin. Sekä Kuolassa että Marin tasavallassa olen ollut tutkimusryhmän jäsenenä. Kuolassa meitä oli yleensä kaksi suomalaista ja kahdesta neljään venäläistä tutkijaa. Marinmaalla ensimmäisenä kesänä ryhmässämme oli yksitoista suomalaista ja kaksi marilaista kenttätöntekijää, seuraavana meitä suomalaisia oli seitsemän etnologia ja yksi taiteilija sekä kolme marilaista etnologia, joista yksi auttoi haastattelujen tulkkauksessa ja kaksi tekivät omia kenttätöitään. Viime kesänä (2004) olin kentällä ystäväni kanssa, lisäksi mukana oli Tamara Molotova opiskelijansa kanssa. Samalla kombinaatiolla jatkan kenttätöitä kesä-heinäkuussa 2005.

Kenttätöitä eroavat sen mukaan, tekeekö niitä yksin vai ryhmässä. Yksin tekeminen sopii mikäli ei kaipaa tukea tai seuraa ja tekee kenttätöitä mieluummin itsenäi-

Mari Aaltonen ja Mari Immonen keitinpiiraita leipomassa, Shorunzha. Kuva: Helena Ruotsala (kesäkuu 2002).

sesti. Ryhmässä on omat etunsa; yhteisistä kysymyksistä voidaan keskustella ja ratkoa mahdollisia ongelmia. Kentällä on tilanteita, jolloin haluaisi vaihtaa ajatuksia samanlaisessa tilanteessa olevan kanssa. Ollessaan tutkimusryhmän jäsen kentällä voi kaivata omaa yksityistä tilaa ja aikaa, ja joissakin tapauksissa sitä on vaikeaa järjestää. Ryhmässä leimautuu ryhmän jäseneksi ja toisten mielenkiinnon kohteet leimaavat koko ryhmää:

Kuten olin sopinut aikaisemmin kävin tänään iltapäivällä Anisinin luona. Muilta kyläläisiltä hänkin oli kuullut, että meitä [koko ryhmää] kiinnostavat erityisesti vanhat kansanpuvut ja ruuanlaitto. Eräs tuttava oli kertonut, miten yksi opiskelija oli ollut kauhean kiinnostunut pontikankeitosta. Ei sitten ihme, että aivan ensimmäiseksi Anisina esitteli anoppinsa vanhan vaimonpäähineen, jonka myös kuvasin. Sen jälkeen hän halusi näyttää pontikan valmistusvälineistön. Tätä varten menimme saunaan, sillä siellä hän keittää pontikan. Keittoprosessia havainnollistaakseen Anisina laittoi kaikki keittovälineet paikalleen kuin oikeasti pontikkaa keitetäessä. (Ote kenttäpäiväkirjasta 21.6.2002.)

Sana kulki kylässä nopeasti ja koska ryhmässämme oli kaksi tunnettua pukututkijaa, Ildikó Lehtinen ja Tamara Molotova, ei ollut mikään ihme, että monet kyläläiset halusivat esitellä vanhoja kansanpukuja ja koruja. Myös muut konkreettiset kenttätönnäköiset, kuten Mari Aaltosen ruokatalous, jäivät helposti kyläläisten mieliin.³

Tutkijan rooliin vaikuttavia tekijöitä

Tutkija ei voi irrottautua kulttuurikontekstistaan, hän kantaa aina mukanaan omaa kulttuurista ja biologista painolastiaan, johon kuuluvat eräiden fyysisten tekijöiden lisäksi äidinkieli sekä oman kulttuurin käsite- ja arvomaailma. Tutkijan taustatekijät ja hänen eettiset, moraaliset ja ideologiset arvonsa ja sitoumuksensa toimivat tutkimuksen suotimina eli ne vaikuttavat hänen tekemäänsä tulkintaan. Luonnollisesti myös tutkijan elämäkokemuksella on tärkeä osa, vaikka sitä ei eksplisiittisesti tuoda esille. Tutkimuksen kannalta merkittäviä kulttuurisia tekijöitä ovat sekä tutkijan että tutkittavan puhetapa, kielenkäyttö, pukeutuminen, käyttäytyminen, ihonväri, ikä, sukupuoli sekä sosiaalinen asema, esimerkiksi koulutuksen avulla saatu oppiarvo. Ihonväri, ikä ja sukupuoli ovat sellaisia tekijöitä joille me emme voi mitään. Osa tekijöistä on tilannesidonnaisia, esimerkiksi puhetapaa ja kieltä voimme vaihdella riippuen siitä, keskustelemmeko virkamiehen tai yhteisön jäsenen kanssa. Pukeutuminen on myös tärkeä keino viestiä; sillä joko lisätään tai pienennetään välimatkaa.

Monissa kenttätöteksteissä on kiinnitetty huomiota sukupuolten välisiin eroihin ja suhteisiin (esim. Bell, Caplan & Karim 1993; Meurling 1998; Gardner 1999.) Kiinnostukseni miehenä pidettyä ammattia kohtaan sai riittävän selityksen siitä, että esitetydyin myös Kuolassa poromiehen tyttäreksi. Se auttoi haastattelutilannetta muotoutumaan tasa-arvoisemmaksi vuorovaikutustilanteeksi. 1990-luvulla venäläisten valta-asema alkoi horjua, ja postkolonialistisen prosessin mallien mukaan myös heidän oikeuttaan tehdä tutkimusta alettiin kyseenalaistaa. Tätä auttoi myös se, että venäläisiä kollegoja ei aina pidetty kentällä tutkijoina, vaan tulkkeina. (TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/65, 66.) Nais – mies-asetelmalla ei mielestäni haastatteluissa ollut merkitystä, sillä kuten Hanna Snellman (1996, 30) on todennut pohtiessaan omia kenttätökokemuksiaan, pohjoisessa etelän ja pohjoisen välinen raja on merkityksellisempi kuin sukupuolten välinen raja. Toki se rajasi minut pois tietyistä tilanteista kuten esimerkiksi poromiesten vapaa-ajan vietosta.

Tutkiessani miehistä elinkeinoa, poronhoitoa olin itse kotoisin tutkimastani yhteisöstä, enkä kokenut sukupuolta erottavaksi tekijäksi, kuten esimerkiksi suurkaupungista kotoisin ollut etnologit Annette Rosengren (1991, 36) koki tehdessään

kenttätöitä maaseudulla. Rosengren jopa leikkautti hiuksensa ja muutti kampaustaan muistuttaakseen haastateltaviaan ulkoisesti. Rosengren rupesi myös käyttämään samanlaisia vaatteita kuin haastateltavansa. Itse koin kyllä, että pukeutumiseni Kuolassa erosi sikäläisten, samanikäisten naisten huolitellun naisellisesta pukeutumisesta. En kuitenkaan vaihtanut omasta mielestäni kenttätöissä tarkoituksenmukaista pukeutumistyyliäni: farkut, vaelluskengät, anorakki tai öljykangastakki syksyllä tai untuvatakki ja *nutukkaat* talvella.

Naisten arjesta Marinmaalla kiinnostunut tutkimusryhmämme on koostunut naisista – poikkeuksena oli ensimmäisenä kerralla mukana ollut miespuolinen opiskelija Helsingistä. Heinäkuussa 2004 mukanaani Shorunzhassa oli ystäväni, ja hänen on tarkoitus lähteä myös kesäkuussa 2005 kanssani kentälle. Hänen mukanaolonsa muutti kenttätötilanteita ja keskustelunaiheita. Aikaisemmilla kerroilla meiltä kaikilta tutkimusryhmän jäseniltä kyseltiin perheestä. Yksinäinen kenttätöntekijä herättää Marinmaallakin ihmetystä. Esimerkiksi aikaisempina kesinä en ollut tavannut erään haastateltavani puolisoa tai hänen aikuisia, perheellisiä lapsiaan, mutta viime kesänä kun meidät oli pyydetty teelle, läsnä olivat haastateltavani mies ja hänen kaksi aikuista poikaansa puolisoineen ja lapsineen. Keskustelunaiheet liikkui aikaisempien perhe-elämään ja naisten arkeen kuuluneiden teemojen lisäksi suomalaisessa rakentamisessa, liikenteessä ja metsästyksessä. Itse olen aikaisemmin eräällä tavalla ”arastellut” miesten haastattelemista, mutta ystäväni kautta tämä asia ratkeaa.

Ennen kenttää

Kenttätöitä voi tarkastella monella tavalla. Sen eri vaiheet ovat kentälle meno, siellä olo ja kotiin paluu. Kun kenttätöön oletuksena on se, että sen avulla saadaan tietoa suoraan tutkimuskohteesta, on ennen kentälle menoa ratkaistava useita, sekä teoreettisia että käytännön kysymyksiä. Mikä on tutkimuskysymys, mistä asioista tietoa halutaan ja missä sitä on saatavilla? Kun nämä on ratkaistu, seuraava vaihe on tutkimussuunnitelman tekeminen ja erilaisten käytännön kysymyksien ratkaisu. Käytännön kysymysten laajuus ja laatu riippuvat mm. missä kenttätöitä tehdään – esimerkiksi kotikaupungissa tai kauempana. Kenttätömenetelmän valinta puolestaan riippuu tutkimusaiheesta ja tutkijan omista kokemuksista ja kyvyistä.

Ennen kentälle pääsyä tutkijan on saatava kontakti kenttään. Se voi tapahtua joko tutkimuslaitoksen tai omien henkilökohtaisten kontaktien avulla. Avainhenkilö on tutkittavaan ryhmään kuuluva henkilö, jonka avulla tutkija pääsee kentälle. Hänellä voi olla ratkaiseva rooli, jotta ulkopuolisella tutkijalla on mahdollisuus pääs-

tä sisään toiseen kulttuuriin. Toisaalta joissakin tapauksissa tällainen kulttuurinen välittäjä tai kulttuurinen tulkki voi olla poikkeava yksilö omassa yhteisössään, joko marginaalijäsen, johtaja tai edustaa toiseutta. Ulkopuolelta tuleva tutkija pitää häntä paikallisen yhteisön tai kulttuurin asiantuntijana. Monikulttuurisissa yhteisöissä välittäjänä voi toimia enemmistökulttuuriin kuuluva henkilö, vaikkapa opettaja tai tutkija, joka itse asuu yhteisössä. Ongelmallista on se, tunnustaako yhteisö tällaisen kulttuurisen välittäjän asiantuntevuuden, ja minkälaisen kuvan hän välittäjän roolissa antaa kentälle saapuville. Edustaako avainhenkilö yhteisöä vai pyrkiikö hän kontrolloimaan sitä kuvaa, minkä tutkija saa yhteisöstä? Miten paljon hän kulttuurisena tulkkina vaikuttaa tulijan kenttätööhön? Esimerkiksi tutkimuksen alkuvaiheessa tai paikallista kieltä ja kulttuuria huonosti ymmärtävänä tutkija voi olla riippuvainen tällaisista kulttuurisista tulkeista.

Pia Olssonin artikkeli tässä kokoelmassa käsittelee laajemmin tutkimuksen etiikkaa. Tutkimusaihe on myös eräänlainen, joskus jopa poliittinen, kannanotto (Benthall 2002, 77–80). Tutkijan täytyy kantaa vastuu tutkimuskohteesta. Millä oikeudella tutkijat tunkeutuvat tutkittaviensa elämään? Miksi ihmisten pitäisi avata kansatieteilijöille ovensa ja kertoa yksityiselämästään? Miten me pääsemme kynnyksen yli? Tutkijan on aina annettava tutkimuskohteen jäsenille selvitys tutkimuksesta ja sen vaikutuksesta; esimerkiksi mitä tutkimuksen tekemiseen liittyy, mitä hyötyä – ja vastaavasti myös negatiivisia seikkoja – siitä voisi olla. Toisaalta voidaan myös kysyä, miten tarkkaan tutkimuksen tekemistä voi selvittää, sillä tutkimusprosessi muuttuu työn jatkuessa. Usein aloitteleva kenttätöntekijä kokee vaikeaksi sen, miten saada motivoitua ihmisiä haastateltaviksi, sillä tutkimukseen osallistuminen on aina vapaaehtoista, mutta usein se on aikaa vievää. Vapaaehtoisuus on pidettävä mielessä, kun haluamme tutkittavien tietoista suostumusta.

Turun yliopiston Kulttuurien tutkimuksen laitoksella on otettu käyttöön ”Sopimus haastattelun käytöstä arkistossa”. Sen allekirjoitettuaan haastateltava vahvistaa tietävänsä, että hänen antamaansa haastattelua käytetään tutkimustarkoituksissa ja se arkistoidaan TKU/TYKL-arkistoon, jossa se on tutkijoiden käytössä arkiston käytösääntöjen mukaisesti. Hän voi myös antaa luvan viitata tutkimuksissa aineistoon henkilötietoja käyttäen. Sopimuslomakkeen kääntöpuolella ovat arkiston käytösäännöt ja sopimuksesta toimitetaan kopio haastateltavalle. Myös sellainen käytäntö on mahdollista – ja suotavaakin – että suostumus haastattelun käytöstä tutkimuksessa tulee nauhalle.

Haastateltavien motivoimisesta itselläni on monenlaisia kokemuksia. Vaikein asia haastattelussa ei useinkaan ole itse haastattelun tekeminen, vaan se miten pääsee oven sisäpuolelle. Haastatellessani vuonna 1991 Oulujoen vesistön alueella ihmisiä

Näkymä Apakajevalta heinäkuisena iltapäivänä 2004 ennen sadetta. Pieni tyttö leikkimässä hiekkalaatikolla pihaportin ulkopuolella, Shorunzha. Kuva: Helena Ruotsala.

siitä, miten he kokevat vesistörakentamisen ja -säännöstelyn aiheuttamat muutokset omassa elinympäristössään, monet haastateltavat sanoivat, että ”vihdoin meitäkin kuullaan”. Haastatteluilla oli usein terapeuttinen vaikutus sen lisäksi, että haastateltavat katsoivat, että heillä olisi mahdollisuus vaikuttaa säännöstelyyn. Annoin jokaiselle haastateltavalle tutkimuksen johtajan allekirjoittaman kirjeen, jossa selostettiin tutkimuksen tarkoitus, taustayhteisöt ja yhteystiedot, mikäli haastateltava halusi ottaa myöhemmin yhteyttä. (Ks. Ruotsala 1992.)

Joissakin tapauksissa haastateltavien löytyminen voi olla vaikeaa esimerkiksi siksi, että yhteisössä on tehty aikaisemmin tutkimuksia ja ihmiset ovat kyllästyneet ”jatkuvaan suurennuslasin alla olemiseen.” Näin on usein erityisesti monien etnisten vähemmistöjen kohdalla, joista monet tutkijat ovat kiinnostuneita. Kun haastateltavat eivät ole kokeneet, että tutkimuksista on ollut heille hyötyä, se sulkee kenttää uusilta tutkijoilta ja tulevilta tutkimuksilta.

Jotkut tutkijat ovat sitä mieltä, että vieraalle henkilölle saatetaan kertoa arkaluontoisia asioita helpommin kuin tutulle. Myös arkistojen kyselyihin joku voi kirjoittaa

avomielisemmin kuin kertoisi ollessaan kasvotusten haastattelijan kanssa, sillä vastaajat voivat kokea kyselyn persoonattomaksi. Toisaalta eräs haastattelemistani poromiehistä sanoi, että ”kyllä mulle soitti tässä joku toimittaja viime viikolla, mutta en mie sitä huolinu. En mie semmosten kanssa ala puhumhan” (TYKL 1.6.27/9). Minulta, entisen työtoverinsa tyttäreltä, hän ei voinut sulkea ovea, vaikka kysyin samoja asioita, joista toimittaja olisi ollut kiinnostunut.

Olen osallistunut kahteen eri tutkimusprojektiin, joissa olen tehnyt kenttätöitä Venäjällä. Venäjällä tutkijalta ei edellytetä virallista tutkimuslupaa, mutta epävirallinen lupa tutkimuksen tekemiseen täytyy sielläkin hankkia. Sekä Kuolassa että Marin tasavallassa tutkimuskontaktit solmittiin paikallisten tutkimuslaitosten avulla ja projekteissa mukana oli paikallisia tutkijoita, eräänlaisia kulttuurisia välittäjiä, avainhenkilöitä. Myös Shorunzhan kyläläisille – nähtävästi päätöksen olivat tehneet maatalouskollektiivin johtaja ja kylän johtaja – sopi tulla tutkimuskohteeksi. Kohteen valinnassa tärkeää oli esimerkiksi se, että kylästä löytyi majapaikka suurelle ryhmällemme – ensimmäisenä kesänä meitä oli yhteensä yksitoista suomalaista ja kaksi marilaista kenttätöntekijää – ja kylä oli tarpeeksi iso, jotta ryhmämme ”mahdun tuisi” sinne suurempaa häiriötä aiheuttamatta ja kaikille löytyisi järkevä kenttätöiden aihe. Kyläläiset eivät tosin ensimmäisenä kesänä vielä tienneet minkälaisista se tulee olemaan, sillä kenttätöet jatkuvat kohdallani jo neljättä vuotta. 2200 asukkaan Shorunzhan kyläkunta valikoitui kentäksi nimenomaan marilaisten aloitteesta, oma ehdotuksemme oli toinen, paljon pienempi kylä samasta Morkin piirikunnasta. Korostan vielä, että meidän tutkimusprojektimme aiheena on modernisaatioprosessin vaikutus marilaisen naisen arkeen, joten itse paikalla ei välttämättä ole ratkaisevaa merkitystä, siksi vain on valikoitunut Shorunzhan kyläkunta.

Kauniisti koristellut pihaportit ja ovet ryhmällemme avasi se, että kyläläisille oli etukäteen tiedotettu saapumisestamme ns. kolhoosiradiossa ja puheenjohtaja Genadi Saveljev oli kertonut, että lastentarhassa asuu jonkun aikaa suomalainen tutkija- ja opiskelijaryhmä, joka tekee tutkimusta kylästä. Saveljev oli luetellut meidän kaikkien nimet ja kehottanut suhtautumaan meihin myönteisesti ja ”avaamaan kotiansa ovet”. Pieni yksityiskohta tässä kuulutuksessa oli ollut, että meille ei saa tarjota lihaa, koska emme sitä syö. Joukossamme oli kaksi kasvissyöjää. Alkuun ihmetystä herättikin se, että kaikki meille tarjottavat piirakat tms. olivat kasvis- tai juustotäytteisiä, mutta vähitellen meille sekaravinnon syöjille tarjottiin myös lihaa.

Kenttätöiden alkupäivinä ihmiset olivat kiireisiä ja valmistelivat monin eri tavoin kotejaan tulevaan juhlakauteen. Aika oli muutenkin kiireistä, sillä kaikki osuuskunnan työntekijät oli komennettu pelloille istuttamaan kaalta ja tekemään muita sesongin töitä. Ihmiset löysivät kuitenkin aikaa keskustella meidän kanssamme. Toisaalta

he olivat selkeästi myös kiinnostuneita meistä: miksi olimme tulleet sinne kenttätöihin, mitä ajattelimme sikäläisestä elämänmenosta sekä minkälaista meidän oma elämämme Suomessa oli verrattuna heidän elämäänsä. Saimme vastata lukuisiin Suomea koskeviin kysymyksiin. Osa meistä oli osannut jo ensimmäisellä kerralla ottaa mukaansa valokuvia kotoa, seuraavalla kerralla vastaavanlainen albumi olikin monella kenttätöntehtijällä mukanaan.

Kentällä

Tutkija joutuu täydentämään, yhdistelemään, soveltamaan ja joskus jopa kehittämään omia tutkimusmenetelmiään tutkimusaiheen ja kohteen vaatimusten mukaisesti. Tässäkin mielessä kenttätö on itsessään hyvin luovaa toimintaa. Kenttätöntehtijä käyttää harvoin ainoastaan yhtä kenttätömenetelmää, vaan kenttäprojekti muodostuu tavallisesti osallistuvan havainnoinnin ja muiden menetelmien keskinäisestä vuorovaikutuksesta. Niihin liitetään haastatteluja, keskusteluja, valokuvausta, karttojen tekemistä jne. Nämä edellä mainitut menetelmät ovat kuuluneet myös omaan kenttätövälineistööni, joskin aikaisemmin haastattelut ovat olleet pääasiallinen menetelmäni. Viime vuosina olen ruvennut käyttämään havainnointia yhä enemmän ja enemmän, tosin havainnoinnin ja haastattelujen välinen valinta riippuu myös siitä, miten selkeä tutkimusongelma on ja missä vaiheessa se on täsmentynyt.

Havainnointi, oli se osallistuvaa tai osallistumatonta, on mielestäni kansatieteessä ollut laiminlyöty kenttätömenetelmä. Usein kenttätutkimus sisältää sekä haastatteluja että havainnointia, ja molemmilla on hyvät ja huonot puolensa. Havainnointia harjoitetaan luonnollisissa olosuhteissa ja se on yleensä osallistuvaa tai tarkkailevaa. Siihen liittyvät joko systemaattiset tai epäsystemaattiset muistiin merkityt havainnot. Tähän osallistuvaan havainnointiin perustuva tietojen suhteellisen epäsystemaattinen tarkastelu muodostaa pohjan muille, kehittyneemmille ja tarkoitukseen sovitetuille tutkimusmenetelmille. Osallistuva havainnointi tarjoaa tutkijalle ennakkotietoja ja vinkkejä, joita tarvitaan haastattelukysymysten muotoilemisessa tai tutkimusongelman edelleen kehittämisessä. Havainnoinnilla saa korvaamatonta tietoa tiedostamattomista prosesseista, jokapäiväisistä toiminnoista ja vuorovaikutuksesta, sosiaalisista suhteista ja ryhmädynamiikasta, siitä mitä ihmiset sanovat tekevänsä ja mitä he oikeasti tekevät missäkin tilanteessa.

Kenttätömetodiin sisältyvä osallistuva havainnointi eroaa tavallisesta arkielämän tilanteisiin osallistumisesta ja havaintojen tekemisestä ainakin seuraavilla tavoilla. Ensimmäinen ero on *osallistumisen tarkoitus*, sillä kenttätöössä tutkijalla on

kaksi tavoitetta tai motiivia, ensiksi osallistua tilanteeseen ja toiseksi havainnoida, mitä tilanteessa tapahtuu ja miten toiset osallistujat toimivat. Toinen erottava tekijä on *eksplisiittinen tietoisuus*, ts. osallistuvassa havainnoinnissa kenttätyöntekijä pyrkii tulemaan eksplisiittisesti tietoiseksi asioista, joihin ei tavallisesti jokapäiväisissä tai tutuissa toimissa kiinnitä mitään huomiota tai ei edes näe niitä. Kolmas ero on *introspektio*, ts. osallistuva havainnoija kokee itsensä havainnointitilanteessa sekä sisä- että ulkopuoliseksi. Hän osallistuu tilanteeseen muiden osallistujien tapaan, mutta hänen tarkoituksensa eroaa. Pystyäkseen tekemään havaintoja hänen on asetuttava tilanteen ulkopuolelle. Koska me tuotamme aineiston itse käyttäen omaa persoonaamme, on meidän oltava tietoisia omasta roolistamme ja nähtävä itsemme tekemässä sitä mitä teemme. (Ehn & Klein 1994, 12–14; Ks. myös Pelto & Pelto 1983.) Neljäs eroavaisuus on *muistiinpanojen tekeminen* havainnoidusta tilanteesta.

On olemassa erilaista havainnointia aivan kuten on erilaisia haastattelumenetelmiä ja haastatteluja. Havainnointi voidaan jakaa osallistumisen asteen, osallistumisen intensiteetin tai osallistumisen laadun perusteella. Osallistuminen on aina tilanne-, tapahtuma- ja henkilökohtaista. Havainnointi voi vaihdella passiivisesta tapahtumien seuraamisesta niin täydelliseen osallistumiseen, että tutkimuksen kohteena olevat henkilöt eivät tunnista tutkijaa. Osallistuva havainnointi on tietoista ja systemaattista aineiston hankintaa. Havainnoija ottaa osaa tutkittavien elämään, toimintoihin ja kiinnostuksenkohteisiin. Periaatteessa tarkoituksena on kerätä aineistoa suoran osallistumisen avulla eri tilanteista niin, että tutkijan ulkopuolisuus on pyritty minimoimaan, mutta me tiedämme, että tutkija on osa tutkimusprosessia ja vaikuttaa siihen tahtomattaankin. Osallistuva havainnointi on vuorovaikutusta, ja se tapahtuu tutkimuskohteen ehdoilla. Osallistumisessa korostuu läheisyys, havainnoimisessa puolestaan etäisyys. Osallistumisen tyypit ja sen laatu määrittyvät sen mukaan kuinka kiinteässä vuorovaikutussuhteessa tutkija on muiden ihmisten kanssa ja miten aktiivisesti hän osallistuu tapahtumaan ja toimintoihin. Osallistumisen laadun mukaan voidaan erottaa mm. täydellinen osallistuminen, salaosallistuja, mukaosallistuja ja osallistumaton havainnointi.

Osallistumattomuudella tarkoitetaan tilannetta, jossa havainnoitsija ei vaikuta tapahtumiin mitenkään eikä ole välittömässä vuorovaikutussuhteessa tilanteen osanottajiin. Passiivinen osallistuja on mukana tilanteessa sivustakatsojana tai tarkkailijana, ei osallistujana. Tälle tunnusomaista on se, että tilanteeseen osallistujat eivät tiedä olevansa havainnoinnin kohteena; esimerkiksi julkisissa tiloissa tehtävä havainnointi.

Morris Freilichin (1970, 533–539) kehittämä osallistuvan kenttätyöntekijän roolitypologia määrittää tutkijan roolin osallistumisen asteen tai intensiteetin perusteel-

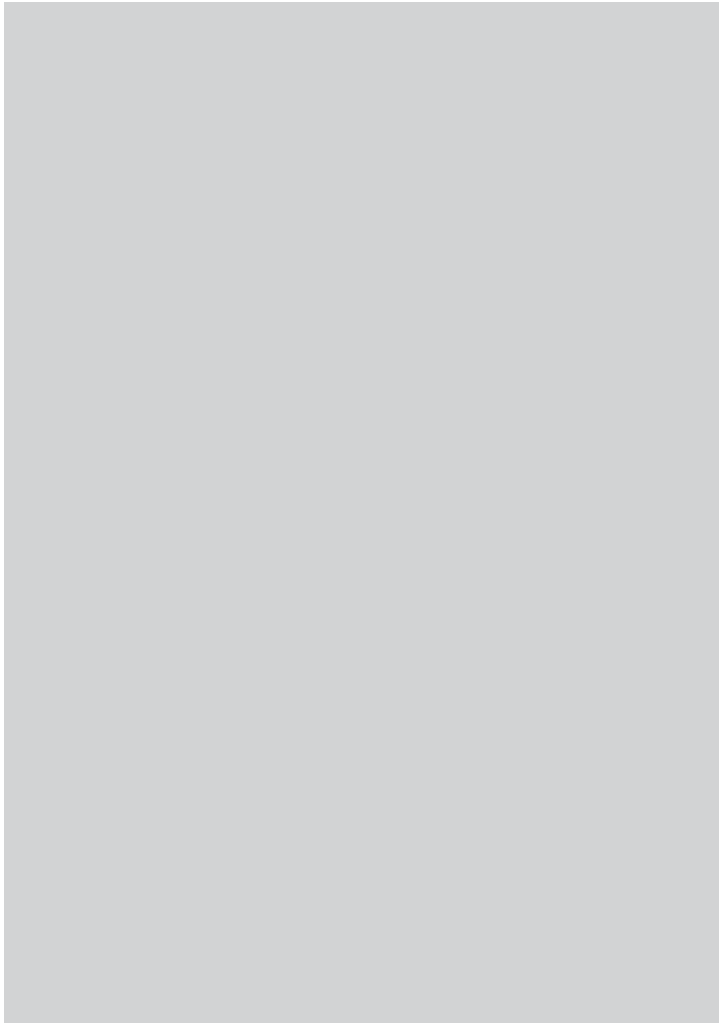
la. Tämä jako sopii edellä esitettyjen osallistumistyyppien kanssa. Sen lisäksi, että ne kuvaavat tutkijan roolia kentällä, ne liittyvät myös tutkijan identiteettiin. *Nollaosallistuja* on tutkija, joka ei osallistu havainnoimaansa tilanteeseen. Passiivisesti osallistuva tutkija on puolestaan *etuoikeutettu vieras*, kohtalaisesti osallistuva taas *marginaalinen natiivi*. *Mukanatiivi* toimii aktiivisesti ja *tilapäinen natiivi* ottaa tilapäisesti täydellisesti osaa tilanteeseen. Marginaalista natiivia on pidetty tutkijan ihanneroolina. Tutkijan roolit voivat olla tilannesidonnaisia rooleja. Vaikka tutkija itse määritteli oman roolinsa, tutkimuksen kohteena olevat henkilöt sijoittavat tutkijan johonkin yhteisössä olevaan rooliin tai kategoriaan, jotka voivat vaihdella. Se mihin tutkija sijoitetaan, riippuu siitä miten tutkimuksen tekeminen tai tutkijan rooli ymmärretään ja minkälaisia odotuksia häneen kohdistetaan.

Kenttätöyössä tutkija tarkastelee tutkimuskohteeseen valitsemaansa kulttuurista ilmiötä – oli se vaikkapa marilainen ruokatalous tai sukupuolitettu tila – tai relevanttia sosiaalista tilannetta. Kentän arjessakaan emme törmää selkeästi määriteltäviin yksittäisiin toimintatilanteisiin, vaan todennäköisemmin toimintaryppäisiin, joita James Spradley ja David McCurdy (1972, 27–28) nimittävät kulttuuriseksi näyttämöksi. Tästä muodostuu havainnoinnin yksikkö. Kenttätöyöntekijää ei voi rinnastaa tässä yleisöön, vaan hän on osa kulttuurista näyttämöä, yksi toimija siinä tilanteessa. Hän on läsnä ja osallistuu.

Vaikka me olemme arkielämässä tottuneet tekemään havaintoja, niin käytännössä kenttätöyössä niiden tekeminen ei olekaan niin yksinkertaista, kun eteemme avautuu mitä moninaisin kulttuurinen näyttämö, jonne meillä on vapaa pääsy – ts. tutkijat on hyväksytty yhteisöön. Havaintojen tarkka tallentaminen voi kestää jopa kauemmin kuin itse tapahtuma. Lisäksi ihmiset eroavat havainnointikyvyiltään samoin kuin, että eri asiat ja tapahtumat herättävät eri tavalla meidän huomiomme ja tallentuvat muistiimme. Ensimmäinen tehtävä kohdennetussa havainnoinnissa on sen rajaaminen. Tämä tapahtuu tavallisesti vasta sen jälkeen, kun on jo ollut kentällä jonkin aikaa tai tietää mitä tutkii. Tällöin on jo muotoutunut jonkinlainen kokonaiskäsi-tys asiasta, tutkittavasta ryhmästä, sen sosiaalisista suhteista ja kulttuurista.

Tutkijoina me olemme erilaisia ja meitä kiinnostavat eri asiat. Emme ole myöskään samanlaisia kenttätöyöntekijöinä. Kaikki eivät ole hyviä haastatteliijoita, mutta he voivat olla erinomaisia arkistotutkijoita. Valittu kenttätöyömenetelmä voi riippua tutkimusaiheen ja kysymyksen lisäksi myös tutkijan harrastuksista tai persoonasta, sillä ujo ihminen voi yrittää löytää itselleen parhaiten sopivan metodin, esimerkiksi havainnoinnin haastattelun sijaan.

Shorunzhaan kenttätöihin kesäkuussa 2002 lähteneitä opiskelijoita velvoitettiin tekemään kenttämuistiinpanoja havainnoistaan ja kokemuksistaan. Havaintojen te-

*Salbika Petrovna
suorittaa vïd
avan, veden emon
pyhitysriitin,
Shorunzha. Kuva:
Helena Ruotsala
(kesäkuu 2002).*

ko oli suurimmalle osalle ainut mahdollinen itsenäinen kenttätömenetelmä, sillä vain harva osasi venäjää. Osa tutkimusaiheista valikoitui juuri sen mukaan, että tietoa voitiin saada muutenkin kuin haastattelemalla, osa puolestaan opiskelijoiden mielenkiinnon tai harrastusten perusteella (*Informaatio* 2/2002). Piirtämistä harrastava Tiina Ynnilä ”löysi” Shorunzhan kenttätöistä pro gradu -työnsä aiheeksi piirtämisen kenttätömetodina (TYKL SPA 141/Tiina Ynnilä; TYKL SPA 169/Tiina Ynnilä).

Roolimme kylässä vaihtelivat tilanteesta ja kenttätöntekijästä riippuen. Pari kertaa kaikkien rooliksi aktivoitui tilapäisen natiivin rooli, sillä otimme osaa yhteisön juhliin ja rituaaleihin. Näistä eri tilanteista opiskelijoiden piti tehdä havainnot ja kirjoittaa ne muistiinpanoihin. Eräänä päivänä meillä oli tilaisuus käydä veden emon, *vïd avan* lähteellä, naapuritasavallan Tatarstanin puolella, jossa pyhitysriitin suoritti shorunzhalainen Salbika Petrova. Osallistuva havainnointi ei näkynyt olevan kaikille luonnollinen tapa ainakaan muistiinpanojen perusteella, sillä niiden pituus ja laa-

tu erosivat. Kun jotkut olivat kirjoittaneet tästä pyhitysriitistä vain viidestä kuuteen riviä eikä sen kuvauksen perusteella tilanteesta saanut mitään käsitystä, parhaimpien, ts. tarkempien ja hyvin kuvaavien muistiinpanojen perusteella niiden lukija pystyi seuraamaan tilannetta miltei kuin olisi ollut paikan päällä:

Vihdoin tulimme lehdolle, joka oli rinteessä, aidattu, portti jätettiin auki. Marilainen nainen meni ensin lehtoon, Ildikó heti hänen perässään. Nainen pysähtyi portilla, mumisi rukouksen, laittoi rahan vasemmalle portin pieleen, Ildikó laittoi rahan koko ryhmämme puolesta. Mielestäni portin pielessä, sisäpuolella oli kolme kolikkoa. En tiedä, kuka laittoi kolmannen. Nainen pesi ensin kasvonsa lähteessä. Portilla meille annettiin ruplat, valkoisen liinan päältä. Meidän piti mennä vuorotellen lähteen luo, heittää kolikko veteen ja puhdistautua, pestä kasvot. Kaikki eivät sitä tehneet. Alue oli ahdas ja liikkuminen siinä oli hankalaa tuuppimatta muita vetiseen maahan. Olin ensimmäisten joukossa (Ildikó, Tamara, Helena, Tommi, minä) menossa lähteelle kamerani kanssa, joten ehdin heittää rahani ja puhdistautua ennen kuin seremonia jatkui. Katselin tapahtumia kameran suotimen läpi, joten en varmastikaan rekisteröinyt kaikkea tapahtuvaa. Keskityin ottamaan kuvia, en niinkään tekemään muistiinpanoja.

Nainen asetti maahan kaksi liinaa, mumisi rukouksia lähteen ja ison koivun suuntaan. Liinoille asetettiin *peremetsh*, leipä ja mehua, rukoiltiin ja siunattiin. Nainen otti myös kupillisen vettä lähteestä, siunasi, hörppäsi, kaatoi vähän pois ja asetti liinalle. Lautaa, jolle asetettiin kolme mehiläisvahakynttilää (Mari I. Asetti ”meidän” kynttilän), asetettiin liinojen yläpuolelle. Leipä siunattiin ja syötiin. Nainen teki kolme viiltoa, kolmannella leikkasi palan, ja haukkasi kolme kertaa. Tämän jälkeen jokainen sai haukata leivästä ja kierroksen päätteeksi leipä palautettiin liinalle. Samoin tehtiin mehulle, *peremetshille* ja limsalle.

Nainen nousi ylös aidan viertä suuren puun luo, Ildikó ja Helena perässään – kolme ihmistä. Nainen kosketti puuta molemmiin käsin, suuteli ja nojasi otsallaan puuhun, rukousta unohtamatta. Tutkijat perässä. Tämän jälkeen kaikki saivat syödäkseen ja juodakseen. Mitään ei saanut heittää pois tai pudottaa, vaan kaikki oli syötävä. Lopuksi nainen sanoi, että meidän kaikkien olisi käytävä lähteellä juomassa siitä vettä ja pyytämässä siunausta, vaikka olimme tulleet kaukaa, emmekä välttämättä pääsisi toiste. Nainen siivosi jäljet huolellisesti. Vuoli lautaa, kohtaa, jossa kynttilät olivat olleet, jottei kukaan voisi meitä jäljittää, nähdä riittä edes pahan silmän avulla. Lopuksi hän uitti arpalippunsa vedessä toivoen voittoa, laittoi lipukkeet lompakkoon ja mahdollisesti niiden väliin kasvin lehden. Lehto siivottiin tarkoin.

Lehdossa oli viisi mökkiä, jotka suojelevat lähdeä. Lähteestä tulevan luirun ylitse oli puinen silta. Sillan luona oli puu, jonka luona uhri suoritettiin. Hyllyssä oli mukeja ja muutakin tavaraa. Hylly oli sininen, samoin aita. Lehdossa oli myös valkoisia rukousliinoja roikkumassa, ainakin kolme kappaletta. Portin päällä oli islamilainen puolikuu. En tiedä, oliko se tataarien laittama.

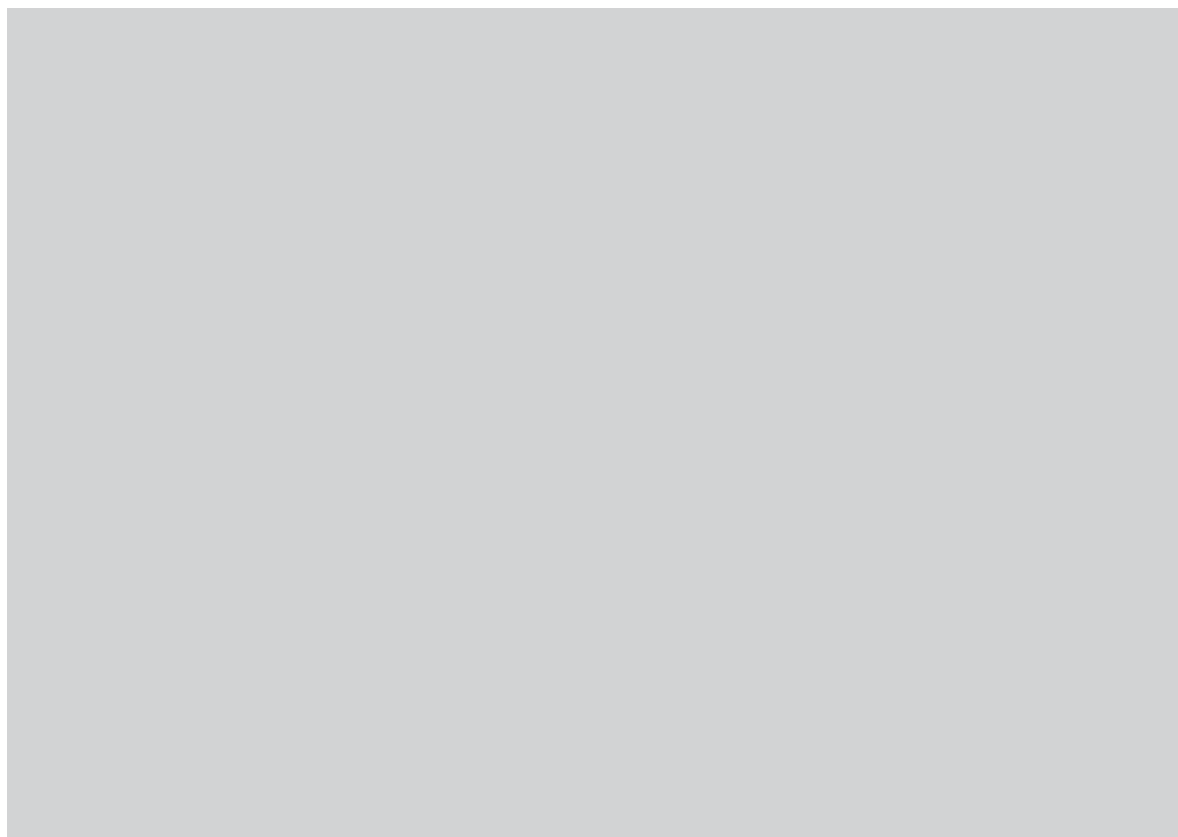
Lehtoon on vasta pari vuotta siten haudattu pari tataaria, josta ei ole sen tarkempaa tietoa, ilmeisesti sen takia, etteivät tataarit pidä siitä, että marit käyvät lehdolla, joka on tataarien puolella. Lehto on edelleen käytössä.

Vielä ennen lähtöä otimme lähteestä vettä. Kyläläiset ottivat maitotonkallisen ja minä Tiinan kanssa pullolliset. Lähtiessä nainen hyvästeli lehdon. Portti jätettiin auki. (TYKL SPA/141/Veera Marjamaa.)

Tämä kuvaus veden emon pyhitysriitistä on esimerkki kuvaavasta havainnoinnista. Vaikka kirjoittaja omien sanojensa mukaan katseli tapahtumaa kameran linsin takaa eikä pystynyt rekisteröimään kaikkea, mielestäni hän pystyi erinomaisesti kuvaamaan tämän vedenemon pyhitysriitin. Esimerkiksi ainoastaan hän huomasi (tai kirjoitti muistiin) sen yksityiskohdan, että lehdestä lähtiessä portti jätettiin auki. En tiedä johtuivatko tämän kirjoittajan muutoinkin hyvät kenttämuistiinpanot siitä, että venäjää osaamattomana hän joutui käyttämään aineistonkeruumenetelminä havainnointia ja valokuvaamista, jota hän harrastaa muutenkin.

Kuvailevan havainnoinnin lisäksi voidaan erottaa fokusoitu, kohdennettu ja selektiivinen, valikoiva havainnointi. Ne voivat edetä kronologisesti kenttätöprosessin edetessä siten, että aineiston tuottaminen aloitetaan kuvailevilla havainnoilla. Kun tutkimusongelma ja tutkittavat teemat ovat täsmentyneet, on fokusoitujen ja selektiivisten havaintojen vuoro. Havaintojen fokusointi ja selektivisointi edellyttävät tutkimuskohteen tuntemista. Yleiset, epämääräisiksi jäävät havainnot tutkimuksen kohteena olevasta tilanteesta eivät riitä hyvän tutkimusaineiston tuottamiseen. Koska kenttätöaika on usein rajattua, tutkija haluaa käyttää kenttälöölöikansa tehokkaasti ja suunnitelmallisesti. Havaintojen sekä niiden tekemisen on oltava systemaattista. Se puolestaan edellyttää havainnoitavien tilanteiden jakamista osiin. Kun jokaisesta osasta on havaintoja, niiden perusteella voidaan saada käsitys kokonaisuudesta. James Spradleyn (1980, 78) mukaan kaikissa sosiaalisissa tilanteissa on erotettavissa yhdeksän osaa: tila tai paikka, osanottajat eli toimijat, toiminta, objekti, teot, tapahtumat, aika, tavoitteet sekä sanaton viestintä ja tunteet. Näiden ulottuvuuksien sisällä kohdentaminen tarkennetaan edelleen lisäkysymyksin. Havainnoilla vastataan esimerkiksi kysymyksiin: millainen paikka, millaisia toimintoja, millaisia osanottajia, millaisia tavoitteita ja millaisia tunteita.

Bruce Jackson (1987, 90) on kysynyt, kuinka voi saada selville se mitä pitäisi tietää ellei tiedä sitä etukäteen? Kysyä voi vain sellaista, jonka olemassaolosta on tietoa. Näin ollen minun oma tutkimusaiheeni, naisten tila ja paikka selkeytyi vasta ensimmäisten kenttätöiden jälkeen, jolloin minulla oli jonkinlainen kokonaiskäsite tutkitavasta yhteisöstä, sen sosiaalisista suhteista ja kulttuurista. Kentälle tullessani tiesin vain, että aiheeni liittyy jollakin tavalla naisten arkeen. Strategiani on ollut, että ensin yritän ottaa kentän haltuuni, tässä tapauksessa Shorunzhan kylän tutustumalla siihen fyysisesti, kävelemällä pitkin ja poikin kylän teitä ja polkuja, kylänlaitoja jne. Pyrin dokumentoimaan kylän eri osat mahdollisimman monipuolisesti sekä keskustelemaan tapaamieni ihmisten kanssa. Havainnoin, kuvaan ja kirjoitan. Käytän valokuvia visuaalisina muistiinpanoina, toki ne ovat samalla myös eräänlaisia kauniita kuvia aikamatkan kohteesta.

Tutustumassa Surgan kylään ja sen mehiläistarhaan. Ildikó Lehtinen ja Surgan kylän ompelimon työntekijöitä, Shorunzha. Kuva: Helena Ruotsala (kesäkuu 2002).

Monesti nämä tapaamiset kentällä olivat täysin sattumanvaraisia; ihmisiä hake-massa kaivolta tai lähteeltä vettä, tulossa kaupasta, syöttämässä hanhia, odottamas-sa karjaa paimenesta tai vain istuskelemassa portin pielessä. Ihmiset tiesivät mihin ryhmään kuulun, ts. osasivat sijoittaa minut yhdeksi suomalaiseksi tutkijaksi. Vähi-tellen keskustelujen ja omien havaintojeni perusteella aloin hahmottaa kylää suku-puolittuneina tiloina ja paikkoina ja ensimmäisen kenttätyöjakson, kesäkuussa 2002, loppupuolella tein muutaman haastattelun, joissa keskusteltiin naisten arjen ja kylä-elämän lisäksi tarkemmin myös näistä asioista. Seuraavilla kerroilla tutkimusongel-ma on täsmentynyt ja samalla myös havaintojen teko on fokusoitunut ja valikoitu-nut, pystyin paremmin rajaamaan havainnointiani.

Tällä tavalla kenttätyöt ovat eräänlaisia impressioita kentältä. Uudet kokemuk-set antavat muistoissa säilyville hetkille uusia merkityksiä. Kenttämuistiinpanoja ja -aineistoja voisi lukea Paul Ricoeurin (1976) mukaan ”matkana uusiin mahdollisiin maailmoihin.” Olennainen osa tätä on, että kenttätyössä on mukana kokonaisvaltai-sesti, ja ikään kuin oma ruumis muistaa kentän. Muistiinpanojen tai haastattelulitte-raatioiden lukeminen palauttaa mieleen jo useita vuosia sitten koetut kenttätyötilan-

teet ja niiden tunnelman. Paikat jäävät mieleen aivan eri tavalla, kun ne on itse kokenut; esimerkiksi Elizavetan navetan alustan ja kujan päädyn, jossa mehiläiset pistivät minua noustessamme Tamaran kanssa joelta kohti Apakajeva-katua, tai uhri-lehdosta olkapäähäni tarttunut punkki, sateen jäljiltä liukkaat ja kuraiset tiet, keskipäivän polttava aurinko, *stolovajan*, ruokalan kostea kuumuus. Anisinin lahjoittama minttutee tuo aina mieleen hänen iloisen olemuksensa sekä tuoksuvan keittiöpuutarhan antimineen. Äänet, kuvat ja tuoksut herättävät muistoja, palauttavat mieleen kuvia ja muistoja tapahtumista ja tulkinnoista.

Teemahaastattelut

Haastattelu on sopiva menetelmä, kun halutaan syvempää tietoa tutkimusaiheesta. Se sopii käytettäväksi myös silloin, kun tutkittavaa asiaa ei vielä kovin hyvin tunneta tai tutkimusasetelma ei ole tarkoin määrytynyt. Haastattelu mahdollistaa syventävien ja täsmentävien lisä- ja täydennyskysymysten esittämisen. Monissa muissa, kuten teemakirjoittamisessa tai strukturoiduissa haastatteluissa ja kyselyissä, tätä mahdollisuutta ei ole.

Haastattelu voidaan ymmärtää keskusteluksi, jonka päämääränä on kysymysten esittäminen ja niihin vastausten saaminen. Se on sosiaalinen vuorovaikutustilanne, jolla saadaan samalla tietoa tutkittavana olevasta ilmiöstä. Kulttuurien tutkijoiden käyttämiä haastatteluja kutsutaan joko *teemahaastatteluksi*, *vapaamuotoiseksi haastatteluksi*, *kohdistetuksi haastatteluksi*, *ei-johdattelevaksi haastatteluksi*, *strukturoidumattomaksi haastatteluksi* tai *etnografiseksi haastatteluksi* (Hirsjärvi & Hurme 1985, 26–37).

Teemahaastattelu on tutkimusmenetelmä, jossa keskustellaan ennalta sovitusta aihepiiristä. Se perustuu ajatukseen, että haastateltava tietää asiastaan, joten sen avulla tavoitellaan haastateltavan näkökulmaa, hänen tietämystään ja ymmärrystään asiasta. Teemahaastattelun tarkoitus on se, että haastateltava saa vastata vapaasti, omin sanoin, omin esimerkein ja omalla tyyllillään tehtyyn kysymykseen tai teemaan. Tutkijan tekemät kysymykset ovat avoimia, ts. sellaisia, joihin ei valmiita vastausvaihtoehtoja ole.

Haastattelu on vuorovaikutustilanne, joka rytmittyy puheen, hiljaisuuden ja taukojen mukaan. Myös hiljaiset hetket haastattelussa kuuluvat asiaan. Haastateltavalle ei saa antaa sanoja suuhun – haastateltavan motivointi ei tarkoita tätä. Haastatteli tarvitsee haastattelua tehdessään sekä sopeutumis-, muuntautumis- että ohjailukykyä. Hänen tulee myös kontrolloida keskustelun kulkua siten, että voi sopivasti palauttaa keskustelun takaisin aiheeseen. Haastattelu, kuten muutkin kenttätötilanteet, sisältävät puheen lisäksi myös muuta oheisviestintää, kuten ilmeitä ja käyt-

täytymistä. Näihinkin tulisi pystyä kiinnittämään huomiota.

Haastattelun voisi sanoa olevan usein nopein tapa saada suoraan informaatiota, mutta se ei välttämättä ole aina paras metodi. Haastattelu tuo mukanaan vieraan elementin, se on järjestetty tilanne. Esimerkiksi omaan tutkimusaiheeseeni, naisten tilaan ja paikkaan, haastattelu ei aiheen abstraktisuutensa vuoksi sovi, vaan parempi menetelmä on havainnointi. Haastattelun huonoja puolia ovat mm., että se on työläs ja kallis menetelmä, jossa henkilökohtaisilla seikoilla on suuri merkitys. Haastattelu on ainutkertainen tapahtuma, joten sitä ei sellaisenaan voi uusia, mutta täydentäviä haastatteluja voi ja joskus pitääkin tehdä.

Esimerkiksi Martti Grönfors (1985, 107) neuvoo, varsinkin jos tutkimus perustuu yksinomaan haastatteluihin, kiinnittämään erityistä huomiota haastateltavien valintaan ja mahdollisuuksien mukaan heiltä tulisi kysyä useamman kerran samoja asioita. Toisinaan haastattelu on ainutkertainen, mutta samaa henkilöä haastatellaan toistuvasti etenkin, kun kyseessä on syvähaastattelu, elämänkertahaastattelu tai haastattelusta tulee pituutensa puolesta rasittava.

Haastattelun aloittaminen, ”jään murtaminen” uudessa tilanteessa voi varsinkin aloittelevaa haastattelijaa jännittää. Haastattelun alun onnistuminen voi vaikuttaa koko haastattelun onnistumiseen. Alussa voi kysyä eräänlaisia ”lämmittelykysymyksiä”, aloittaa neutraaleilla kysymyksillä ennen siirtymää henkilökohtaisiin kysymyksiin ja arempiin aiheisiin. Haastattelijalla voi joutua kertomaan itsestään ja tutkimuksen taustoista.

Itselleni on jäänyt mieleen yhtenä epäonnistuneena haastatteluna Oulujoki-projektista erään kalastusta harrastavan miehen haastattelu. Sopiessani haastattelua puhelimitse mies kertoi vuolaasti aamun kalansaaliista sekä veden laadusta, ja odotinkin, että haastattelusta tulee ”hyvä”. Tapasin miehen pihalla verkkoja selvittämässä, menimme sisään olohuoneeseen, jossa alkujärjestelyjen jälkeen aloitin haastattelun taustojen kysymisellä. Sekä näihin että myöhempiin säännöstelyn vaikutuksia koskeneisiin kysymyksiini sain lyhyitä, yhden virkkeen pituisia vastauksia. Lisäksi haastateltava rypisteli koko ajan käsissään antamaani tutkimuksen taustoista kertovaa kirjettä. Viereisessä keittiössä vaimo kuunteli radiota ja huoneen nurkassa häkissä ollut lintu viserteli niin kovaa, että nauhurille tallentui lopulta etupäässä radion ja linnun ääniä sekä paperin rapinaa. Lyhyeksi jääneen haastattelun jälkeen mies saattoi minut pihalle ja alkoi jälleen vilkkaasti kertoa ja näyttää, miten vesi liikaa verkot, miten kalastuspaikat ovat muuttuneet ja saaliit pienentyneet. Juuri niitä asioita, joista halusin haastattelussa kuulla, mutta joita en vain saanut nauhalle! En rutinoituneena ja ehkä hieman jo kenttäväsymystä potevana haastattelijana enää ymmärtänyt, että haastattelutilanne nauhureineen ja olohuoneessa istumisineen oli

haastateltavalle niin jäykkä ja epäluonteva, että vastaukset olivat lyhyitä.

Usein haastattelun jälkeisissä kahvipöytäkeskusteluissa haastattelun teemoja käydään uudestaan läpi tai niitä syvennetään. On kuitenkin hyvä pitää mielessä, että mikäli nämä keskustelut haluaa kirjoittaa muistiin, olisi haastateltavan olla tietoinen tästä. Toisiaan hän voi vapautuneesti kertoa sellaisia asioita, joita ei ole tarkoittanutkaan haastatteluun. Salanauhoitukset eivät tietysti kuulu kansatieteilijöiden haastatteluihin.

Hyväksi haastattelijaksi ja kenttätöntekijäksi tulee oppimalla; siksi ei välttämättä synnytä. Haastattelu ei ole luonnollinen kanssakäymisen tapa, vaikka se onkin nykyään monille tuttu esimerkiksi mediasta. Tästä tulee eräänlainen helppouden harha; luullaan, että kaikki osaavat haastatella. Erilaisissa kenttätöoppaissa luetellaan hyvän haastattelijan ominaisuuksia, kuten kiinnostunut ihmisistä, tilannesensitiivinen, sopeutuu sosiaalisesti, velvollisuudentuntoinen, psyykkisesti kestävä ja vahva, luotettava, empaattinen ja osaa olla aito ihmisten seurassa sekä pystyy tulemaan toimeen erilaisten ihmisten kanssa. Tutkijan tulee herättää luottamusta sekä olla sen arvoinen (eettisesti vahva) ja osata kannustaa ja motivoida haastateltavia sortumatta imarteluun. (Ks. esimerkiksi Kelles 1984, 85; Hirsjärvi & Hurme 1985, 51–57.)

Kenttätöntekijän tulee muistaa, että hän on sivuhenkilö ja haastateltava/tutkimuskohde on pääosassa. Usein haastattelijalla on oppilaan roolissa haastattelua tehdessään, toisinaan haastattelut ovat tasavertaisia keskustelutilanteita, joissa molemmat osapuolet vaihtavat kokemuksiaan ja ajatuksiaan. Mieleeni on jäänyt positiivisina kokemuksina kesällä 1986 tehdyt VR:n konepajojen työntekijöiden haastattelut, joissa haastateltavat eivät olettaneet meidän nuorina tyttöinä tietävän juuri mitään rautatiekalustosta eikä varsinkaan höyryvetureista. Vanhat höyryveturien tekijät ja korjaajat kertoivat meille yksityiskohtaisesti ja selkeästi mm. höyryveturien toiminnasta ja rakenteesta. Pohdimme silloin Katriina Siivosen kanssa, että olisivatkohan haastateltavamme kertoneet yhtä tarkkaan ja selkeästi näistä asioista, mikäli haastattelijana olisi ollut poika.

Joskus haastattelut ovat haastateltaville terapeutteja, jopa tunnustuksellisia, mutta nuorelle ja aloittelevalle kenttätöntekijälle raskaita. Haastatteluissa tai keskusteluissa kentällä voi tulla esiin vaikeita asioita, jotka ovat raskaita käsitellä. Ensimmäisiä, kansatieteen kenttäharjoitteluun kuuluneita haastatteluja tehdessäni eräs haastateltava rupesi kertomaan omasta avioerostaan ja yksinäisyydestään purskahtaen kesken haastattelun itkuun. Näin heti ”kenttätöurani” alussa opin henkilökohtaisesti mitä tarkoittaa läheisyys/etäisyys -tematiikka kenttätöissä. Nyt yli 20 vuotta myöhemmin, kun omaa elämäkokemusta on karttunut enemmän, raskaiden elämäkokemusten kuuntelemiseen voi suhtautua helpommin, joskaan ei välinpitä-

mättömästi. Tunnustuksellisia haastatteluja kuulevat monet kenttätöntekijät eikä tavallinen kenttätöopetus anna ohjeita miten tällaisessa tilanteessa voi toimia, ts. miten kyetä pysymään etäällä ja erottamaan oma ammattiasenne. Tutkijan ei tarvitse tuoda haastateltavan ongelmia omaan henkilökohtaiseen elämäänsä. (Ks. myös Rautiainen 2003, 92–94.)

Kulttuuriin syntynyt ja siinä kasvanut jäsen omaa sellaista kulttuurista kompetenssia, joka puuttuu sen ulkopuoliselta jäseneltä. Sillä, että tuntee asian entuudestaan, on tutkimuksessa sekä etunsa että haittansa, sillä haastattelija tulkitsee saamansa tiedon oman viitekehyksensä perusteella ja tekee tiedonhankinnassa sen mukaisia valintoja, esimerkiksi esittäessään täydentäviä kysymyksiä. Renato Rosaldo (1989, 158) jopa kysyy, saako antropologi tutkiakseen hänelle täysin vieraita elämänalueita? Kulttuurin jäsenellä on myös mahdollisuus päästä sellaiseen tietoon käsi- si, jota ei paljasteta ulkopuolisille. Mutta täytyy myös muistaa, että kulttuurin jäsenille ei aina kerrota sellaista, mikä puolestaan voidaan kertoa ulkopuoliselle haastattelijalle.

Jonkin verran kotikentällä tekemiäni kenttätöitä haittasi se, että jouduin kysymään haastateltavien mielestä ”itsestäänselvyyksiä”, joihin varsinkin vanhemmat haastateltavat vastasivat, että ”kyllähän sie poromiehen tyttärenä tiität miten asia on. (--)” Siitä huolimatta, että olin kasvanut poronhoitoperheessä ja ottanut osaa poronhoitotöihin, haastatteluissa tuli ilmi myös seikkoja, joita en itse olisi osannut kysyä. En enää tuntenut poronhoitoa kotipalkisessani läpikotaisin, varsinkaan kaikkia niitä viimeisten vuosikymmenten aikana tapahtuneita muutoksia, jolloin en itse enää ole asunut poronhoitoalueella. Kulttuurissa sisällä oleminen estää tutkijaa kysymystä niistä ”tyhmiä kysymyksiä”, jotka usein osoittautuvat parhaiksi kysymyksiksi. Mutta tutkija, jolla ei ole riittävää etukäteisinformaatiota tutkimuskohteesta voi toisaalta myös ärsyttää tietämättömyydellään haastateltaviaan. Näiden ääripäiden välillä on osattava tasapainoilla, jotta haastateltavien motiivit osallistua haastatteluun säilyvät. Kuolassa – ainakin osa haastateltavista – katsoi minut eräällä tavalla ryhmän jäseneksi, koska olin esitellyt itseni poromiehen tyttärenä. Tämä rooli ei sallinut minun, ulkomaalaisen naispuolisen tutkijan tehdä tyhmiä kysymyksiä. Eräs nuori poromies kertoi poronhoidon työvuodesta puheen ollen elokuussa olevan *maalitsateurastuksen*.⁴ Tämän jälkeen kysyin häneltä, mikä maalitsateurastus oikein on ja vastaukseksi sain vastakysymyksen: ”Etkö ole tehnyt kotona peskejä ja muita pukimia isällesi?” Kuolassa naisilla on tärkeä rooli poronhoidossa, vaikka he eivät osallistu porometsässä tehtäviin töihin. Naisten työtä ovat mm. erilaisten poronhoidossa tarvittavien erikoispukimien ompelu ja korjaaminen. Äidit ja isoäidit opettavat käsi-työtaidon tyttärilleen ja lastenlapsilleen. En paljastanut nuorelle haastateltavalleni,

että en ole koskaan yrittänyt ommella edes nutukkaita saati sitten peskiä. (TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/53.)

Kun tein kenttätöitä sukulaisteni, ystäväni ja tuttavieni parissa, olin jollakin tavalla "tietoisempi" tutkijan roolistani. Mietin minne menen ja milloin, mitä asioita käsittelen sekä miten ja mistä puhun. Tämä on juuri oman tutkijan roolin aktivoimista, joka toisaalta saattoi alkaa ärsyttää ystäviäni ja tuttujani. Tutkijan rooli auttoi minua näkemään ja tunnistamaan ne kulttuurin puolet, joihin en itse pelkästään poromiehen tyttärenä olisi osannut katsettani kohdistaa.

Aika kentällä

Olen viettänyt kenttätöissä eripituisia aikoja, muutamasta päivästä muutamaa viikkoon. Minulta on kysytty usein, että onko minulla ollut erilainen etukäteisstrategia tässä "oman" kulttuurin tutkimuksessa verrattuna tutkimukseen, jota olen tehnyt "vieraassa" kulttuurissa. Kahden erilaisen työskentelystrategian omaksuminen ja niillä operointi on mahdollista. Ensinnäkin koska etukäteistietämys omasta kulttuurista on olemassa, myöskin kenttämuistiinpanojen tekeminen on erilaista. Olen pitänyt molemmilla kentillä systemaattisesti päiväkirjaa ja tehnyt kenttämuistiinpanoja. Kenttätömuistiinpanot "muualla" keskittyvät vain tiettyihin asioihin, niihin joihin olen tutkimuksessanikin keskittynyt. Tosin Shorunzhassa kenttämuistiinpanoni olivat alkuvaiheessa, ennen varsinaisen tutkimusaiheen täsmentymistä, kuvailevia ja runsaita. Sama näkyi myös monien kentällä olleiden opiskelijoiden muistiinpanoissa. Muistiinpanojen tekeminen on kohdennettava ja oltava järjestelmällistä, sillä muuten on vaarana, että muistiinpanojen tekeminen hajoaa ja aineistoa tulee niin paljon, että siitä ei saa mitään valmiiksi. "Muualla" ollessani päiväkirja oli tärkeä myös siinä, että sen avulla pystyin käsittelemään kulttuuristressiä, josta aika ajoin kärsin.

Poronhoitoa koskevissa kenttätöissä pääasiallisin aineistonhankintamenetelmäni olivat kuitenkin haastattelut, joita olen lukumääräisesti tehnyt "muualla" enemmän kuin "kotona", sillä kotona saatoinkin keskittyä niihin puoliin, joista halusin lisä tietoa. Tunsinhan jo kaikki haastateltavat ennestään, joten saatoinkin tehdä valintoja, "muualla" haastattelemisessa tulee helposti ahneus yrittää saada mahdollisimman monta haastattelua.

Toiseksi, kenttätöissä käytetty aika on ollut erilaista sekä määrältään että laajuudeltaan. Minulla ei ole ollut mahdollisuutta olla "muualla" kenttätöissä pitkiä periodeja, joten siellä kentällä viettämäni aika oli rajoitettua ja sitä leimasi intensiivisyys ja kiire. Kuolan kenttätöissä yhteistyö venäläisten kollegojen kanssa erosikin juu-

ri meidän erilaisen aikakäsityksen mukaan, sillä en olisi halunnut tuhлата ”kallisarvoista” kenttätöaikaa. ”Kotona” ollessani minulla ei ollut mitään erityistä työaikaa, vaikka pyrinkin tekemään varsinaiset haastattelut ja havainnoinnit keskittyen tiettyihin työperiodeihin. Osallistuminen on myös ollut erilaista, sillä kotona olen sen yhteisön jäsen, tosin en enää vakituinen asukas. Koska olen yhteisön jäsen, se sallii minulle enemmän kuin ulkopuoliselle tutkijalle, sillä en ole kaihtanut käsitellä risiiritäisiä asioita, jotka liittyivät juuri etnisyyteen ja siihen, miten yhteisössä alettiin 1990-luvun loppupuolella tehdä rajaa meidän ja muiden välille. ”Muualla” minulla ei ole samanlaista oikeutta tietoon ja olen pitäytynyt varovaisessa tutkijanroolissa. Yksityishenkilöiden suhtautuminen on luonnollisesti kunnioittavaa ja sympaatista, mutta tuttuihin haastateltaviin voi myös raivostua tai turhautua. Heidän kanssaan voin myös olla julkisesti eri mieltä asioista. Tutkimusaineiston ”palauttaminen” kentälle on myös tapahtunut epätasaisesti. Suomenkielinen väitöskirjani sisältää tiivistelmän venäjäksi ja myöhemmin olen julkaissut yhden venäjänkielisen artikkelin Kuolan poronhoidosta (Ruotsala 2004⁵).

Kenttämuistiinpanot

Muistiinpanot joita tehdään kenttätöistä ovat tulevan tutkimuksen lähdeaineisto, tutkimusmateriaali, jota analysoidaan. Muistiinpanot ovat paras dokumentti tutkimuksen etenemisestä ja sen muuttumisesta. Olen samaa mieltä kuin ne tutkijat, jotka korostavat, että ei ole kenttätöä ilman raporttia. Kirjoittamaton kenttätö on osittaista ja epätäydellistä, se jää ainoastaan tekijälleen kokemukseksi tai matkaksi.

Kenttämuistiinpanoja on monenlaisia ja tutkijat kirjoittavat niitä hyvin eri tavoin. Tutkijat ovat myös eri mieltä siitä, ovatko muistiinpanot ymmärtämisen mahdollisuus vai este. (Emerson et al. 1995, ix–xi.) Muistiinpanot ovat henkilökohtaisia, havaintojen ja omien ajatusten muistiin kirjoittaminen on periaatteessa melko henkilökohtainen asia, mutta siinä täytyy olla johdonmukainen ja yrittää löytää tapa, joka sopii itselle ja omaan työskentelyyn. Kenttätutkijaa on verrattu jopa Indiana Jonesiin: jokainen tekee miten itse haluaa oman päänsä mukaan ja pitää muistiinpanonsa melkein salaisina. Ne ovat keskeneräisiä, sekaviakin, mietteitä paperilla tai ajatuskokeiluja. Usein näihin muistiinpanoihin eivät muut pääse käsiksi. Monenlaisia kysymyksiä ja ongelmia syntyy, mikäli jonkun toisen pitää ne myöhemmin työstää tutkimusraportiksi. Kaikilla kentillä ja kaikissa tilanteissa ei voi kirjoittaa muistiinpanoja, vaan ne on tehtävä tilanteen jälkeen. (Sanjek 1990, 94–115.)

H. Russel Bernard (1989, 181–195) jakaa muistiinpanot sen mukaan millaista tarkoitusta ne palvelevat:

- Jatkuvat muistiinpanot (*jottings*) ovat vähiten valikoituja ja valikoivia. Ne ovat ikään kuin tajunnanvirtaa: mitä tutkija havaitsee, mitä tapahtuu ja millaisia kysymyksiä mielessä herää.
- Päiväkirjaan (*diary*) merkitään henkilökohtaiset kokemukset, joiden tarkastelu myöhemmässä vaiheessa voi selkiyttää aineiston luonnetta ja perustella tulintoja.
- Seurantapäiväkirja (*log*) koostuu kenttätöjaksosta koskevasta työsuunnitelmasta, tavoitteista ja suunnitelman edistymisen seuraamisesta. Kenttätöössä on pyrittävä systemaattisuuteen ja seurantapäiväkirja on tässä avuksi.
- Varsinaiset kenttämuistiinpanot (*field notes proper*) voidaan jakaa metodologisiin, kuvaileviin ja analyttisiin sen mukaan koskevatko ne tutkimusmenetelmiä, tutkimuskohdetta vai aineiston tulkintaa ja tutkimusongelman ratkaisuyrityksiä.

Kenttämuistiinpanojen kirjoittaminen on olennainen osa kenttätömetodia. Muistiinpanot ovat ratkaisevassa asemassa tulkintoja tehdessä, sillä niistä heijastuvat tutkijan havainnot, tulkinnot ja tunnelmat. (Davies 1999, 215.) Varsinainen päiväkirja on tarkoitettu tutkimuksen yleisen kulun, metodologisten ja menetelmällisten kysymysten sekä tutkijan omien kommenttien kirjaamiseen. Siihen voi tallentaa myös kenttätöössä esille tulleita ongelmia, subjektiivisia tunteita ja kokemuksia, omaa käytöstä jne. Se on erinomainen kulttuuristressin purkamisessa. Simon Ottenberg (1990, 144) on ottanut käyttöön termin *headnotes* (*notes in my head*), joilla hän tarkoittaa muistoja kenttätutkimuksesta. Hänen mukaansa tutkija ollessaan kentällä omaa enemmän kokemuksia, kuin mitä hän pystyy kirjoittamaan ylös.

Ymmärrettävää on, että muistiinpanoja ei yleensä voi tehdä kahvi- tai teepöydässä ja teepöytä on yleinen paikka keskustella kun Venäjällä on kenttätöissä. Joskus asiat kirjataan ylös myöhemmin yrittäen muistaa ne mahdollisimman tarkasti. Muistiinpanojen kirjaamisessa kannattaa pitää kiirettä, sillä muisti toimii miten se itse kullakin toimii. Muistiinpanot tulisi kirjata mieluiten samana päivänä tai iltana, sillä muuten kirjoittamisurakkaa tulee liika, muistot sekaantuvat tms. vaikei olisikaan väsynytkin. Minulla on sellainen tapa, että kirjoitan havainnot havaintoina ja erikseen omat tulkintani asiasta – tätä olen yrittänyt opettaa ja teroittaa myös Mari-projektissa mukana olleille opiskelijoille, sillä kenttämuistiinpanoja käyttävät muutkin projektissa mukana olleet ja ne arkistoidaan laitoksemme arkistoon. Muiden käyttäjien on pystyttävä erottamaan, mitkä ovat havaintoja ja mitkä kenttätöntekijän omaa tulkintaa.

Haastattelemassa Ljuba Aleksejevnan (selin) luona. Vas. Tamara Molotova, Helena Ruotsala ja Ljuba Aleksejevnan serkku, joka pistäytyi käymään, Shorunzha. Kuva: Tellervo Saukonieni (elokuu 2003).

Oma ratkaisuni nykyisessä tutkimuksessani, joka käsittelee naisten tiloja ja paikkoja, on se, että teen monenlaisia muistiinpanoja. Muistiinpanojen tekemisen ja sen eri tavat olen oppinut vähitellen. Kirjoitan ensinnäkin kenttätöypäiväkirjaa, johon kirjaan monenlaisia tapahtumia, sekä haastattelu- ja kenttätilanteista, mitä tapahtui ja myös tutkimusprojektin kannalta olennaisina pitämiäni seikkoja: mitä itse koen ja miten tulkitseen asioita. Lisäksi kun olemme käyneet tutustumassa esimerkiksi toiseen kylään, kollektiivitalan verstaaseen, kouluun tms. kirjoitan muistiinpanot pienempään, taskuun menevään lehtiöön tai muistikirjaan esimerkiksi ranskalaisilla viivoilla, mutta siten, että ne ovat mahdollisimman selkeät. Niihin kirjaan ylös myös keskusteluja, kun tapaan ihmisiä ja puhe siirtyy asioihin jotka minua kiinnostavat. Muistiinpanojen tekeminen keskustelutilanteissa ei mielestäni häiritse ihmisiä, sillä he tietävät miksi siellä olen ihmisiä vaivaamassa. Tämä ei ole varsinainen haastattelutilanne, sillä teen myös teemahaastatteluja, jotka nauhoitan ja kirjoitan puhtaaksi myöhemmin. Nämä muistiinpanot kirjoitan erikseen puhtaaksi, mutta säilytän myös alkuperäisen muistikirjan. Päiväkirjaa en kirjoita puhtaaksi enkä toistaiseksi arkistoi, sillä se on henkilökohtainen. Sattumanvaraisesti käytän myös muistikirjan loppuosaa eräänlaisena seurantapäiväkirjana, johon kirjaan ideoita, tavoitteita, ky-

syttäviä asioita ja suunnitelmia. Lisäksi minulla on pieni vihko valokuvausmuistiinpanoja, aiheita, paikkaa sekä ihmisten nimiä ja osoitteita, varten. Shorunzhassa monet haastateltavat ja kuvauksen kohteet haluavat, että heille lähetetään myöhemmin kuvia. Toive oli tuttu jo Kuolan kenttätöajailta, ja tämän toiveen olen pyrkinyt aina täyttämään.

Vieraskielisten haastattelujen litterointi on vaikeaa ja työlästä. Kaiken lisäksi haastattelut ovat useimmiten monikielisiä. Haastateltavat halusivat käyttää maria huomattessaan, että liikuin kentällä marilaisen tutkijan, Tamara Molotovon kanssa. Itse en osaa maria, joten marinkielisen puheen Tamara on kääntänyt minulle venäjäksi jo haastattelutilanteessa sekä täydentänyt sen jälkeen.

Kentän jälkeen

Tutkija palaa kentältä mukanaan muistiinpanoja ja muistoja. Kenttämuistiinpanot säilyvät paperilla tai disketeillä, mutta muistot jatkavat elämäänsä ja muuttuvat jo kentällä olon aikana. Olen käyttänyt muistoja myös tätä artikkelia kirjoittaessani. Kenttätö jättää jälkensä tutkijaan.

En käsittele tässä artikkelissa sitä, miten kentällä tuotettu aineisto muutetaan, ensin litteraatioiksi ja puhtaaksikirjoitetuiksi aineistoiksi, sitten tutkimusteksteiksi ja raporteiksi. Monista tämän teoksen artikkeleista saa siihen ohjeita. Nämä käytännöt voivat olla henkilökohtaisia ja riippuvat myös tutkimuksen tarkoituksesta (Ks. esimerkiksi Ehn & Löfgren 1996; Klein 1990; Davies 1999; Van Maanen 1988).

Pitkäaikainen kenttätö tekee tutkittavista ja tutkijasta myös ystäviä. Erityisesti silloin, jos tutkija itse asuu vakituksessa tutkimuskohteessaan, tuttavien ja ystävien koskevassa tutkimuksessa voi olla hankalaa päättää, ”milloin sulkee tutkijan silmän ja korvan” ja muuttuu lähimmäiseksi (Dyck 2000, 44). Jotkut tutkijat kokevat olevan vaikea käyttää henkilökohtaisia suhteita hyväkseen, koska tutkimustilanteessa saa tietää asioita, joita ei ole tarkoitettu tutkijan, vaan ystävän kuultavaksi. Yhteisönsä jäsenenä tutkija on mukana monissa sellaisissa tilanteissa, joita ei ole tarkoitettu tutkijalle, ja kuulee ja näkee asioita, joita ei ole tarkoitettu kaikille. Tämä asia on pidettävä aina mielessä, vaikka haastatteluissa en itse olekaan törmännyt siihen, että minua olisi pyydetty sulkemaan nauhuri, koska seuraavana kerrottava asia ei ole tarkoitettu tutkijalle. Ystävien, sukulaisten ja tuttujen tutkimisessa analyyttinen etäisyys on ongelma, sillä tutkijasta voi tuntua traumaattiselta miettiä ystäviään tai tuttuja ihmisiä tekstinä tai merkkeinä paperilla. Eteläamerikkalaisia pakolaisia tutkinut, itsekin Etelä-Amerikasta kotoisin oleva Beatriz Lindqvist on sanonut, että tuntui epärehelliseltä katsoa heitä tutkijankatseella, mutta epälojaalisuuden tunne väheni, kun näki

valmiit lauseet paperilla. Tuttujen tutkimisella oli hänen mukaansa lopuksi myönteinen vaikutus, sillä tiedon etsiminen lisää sekä tutkijan että lukijoiden kulttuurista itsetietoisuutta. (Lindqvist 1993; 243; Amit 1990, 3.) Riippumatta siitä, onko tutkimusaihe tutkijalle tuttu ja tuleeko hän yhteisön sisältä vai ulkopuolelta, on hänen muistettava tutkijan rooli kulttuuristen representaatioiden tuottajana.

Kenttätö muuttaa kenttätöntekijää ja ehkä myös kenttätöntekijällä on vaikutusta kohteeseensa.

Tällaiseen kenttätömenetelmään sopii se, miten professori Anna-Leena Siikala (1997, 46) on luonnehtinut kenttätössä tapahtuvaa etnografista kohtaamista. Se on hetkien tavoittamista, hetkien, jotka haihtuvat ja jotka paljastavat osallistujien kohtaamispintoja. Hetket muuttuvat muistoiksi, jotka ovat tosia kokijan kannalta, mutta kenties epätosia muiden muistelijoiden mielestä. Siikalan mukaan haastatteluhetkessä on kysymys toisiinsa virtaavista maailmoista. Tämä virtaaminen tutkijan ja tutkittavan maailmojen välillä on välähdyksenomaista ymmärtämisen ja väärinymmärtämisen jatkuvaa leikkiä, ei mitään edeltä käsin varmistettuja vuorosanoja. Voisi sanoa myös, että kenttätö on ”välillä olemista”, rajojen yhdistelyä.

Kiitokset

- * Marin tasavallan kenttätöt on tehty Suomen Kulttuurirahaston (2002 & 2003) ja Koneen säätiön (2004) apurahoilla. Tämä artikkeli on kirjoitettu Suomen Akatemian (päätös SA 208289) rahoituksella. Rahoittajien lisäksi haluan kiittää myös kenttätökumppaneitani, erityisesti Ildikó Lehtistä, Tamara Molotovaa, Sonja Tshesnokovaa ja Seppo Teerimoa.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Kulttuurien tutkimuksen laitoksen arkistot, TYKL-arkisto, Turun yliopisto

TYKL-tutkimusarkisto 1.6.27/1–76 haastattelut ja kenttämuistiinpanot.

TYKL/SPA/141 (Marin kenttätöaineisto vuodelta 2002).

TYKL/SPA/169 (Marin kenttätöaineisto vuodelta 2003 ja vuodelta 2004).

Painetut lähteet

Amit, Vered 2000. Introduction: constructing the field. – Vered Amit (ed.) *Constructing the field: ethnographic fieldwork in the contemporary world*, 1–18. London: Routledge.

Bell, Diane, Caplan, Pat & Karim, Wazir Jahan (eds.) 1993. *Gendered fields. Women, men and ethnography*. London & New York: Routledge.

Bentham, Jonathan 2002. Fieldwork as an Intervention. – Jonathan Bentham (ed.) *The Best of Anthropology Today*, 77–80. London & New York: Routledge.

Bernard, H. Russell 1989. *Research Methods in Anthropology. Qualitative and Quantitative Approaches*. Walnut Creek: Altamira.

Clifford, James 1990. Notes on (Field)notes. – Roger Sanjek (ed.) *Fieldnotes. The Makings of Anthropology*, 47–70. New York: Cornell University Press.

- Davies, Charlotte Aull 1999. *Reflexive ethnography. A guide to researching selves and others*. London & New York: Routledge.
- Dyck, Noel 2000. Home field advantage? Exploring the social construction of children's sports. – Amit Vered (ed.) *Constructing the field: ethnographic fieldwork in the contemporary world*, 32–53. London: Routledge.
- Ehn, Billy 1996. Närhet och avstånd. – Ehn, Billy & Löfgren, Orvar 1996. *Vardagslivets etnologi. Reflektioner kring en kulturvetenskap*, 89–182. Stockholm: Natur och kultur.
- Ehn, Billy & Klein, Barbro 1994. *Från erfarenhet till text. Om kulturvetenskapliga reflektivitet*. Stockholm: Carlssons.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar 1996. *Vardagslivets etnologi. Reflektioner kring en kulturvetenskap*. Stockholm: Natur och kultur.
- Emerson, Robert M., Fretz, Rachel I. & Shaw, Linda L. 1995. *Writing Ethnographic Fieldnotes*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Freilich, Morris 1970. Towards a Formalization of Field Work. – Morris Freilich (ed.) *Marginal natives. Anthropologists at work*, 485–585. New York & Evanston & London: Harper & Row Publishers.
- Gardner, Katy 1999. Location and relocation: Home, the field and anthropological ethics (Sylhet, Bangladesh). – C. W. Watson (ed.) *Being there. Fieldwork in Anthropology*, 49–73. London: Pluto Press.
- Gerholm, Lena (red.) 1993. *Etnologiska visioner. Femton forskare reflekterar kring sitt ämne*. Stockholm: Carlsson.
- Grönfors, Martti 1985. *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmä*. Porvoo & Helsinki & Juva: WSOY.
- Gupta, Akhil & Ferguson, James 1997. Discipline and practice: The "Field" as Site, Method, and Location in Anthropology. – Akhil Gupta & James Ferguson (eds.) *Anthropological Locations – Boundaries and Grounds of a Field Science*, 1–46. Berkeley: University of California Press.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 1985. *Teemahaastattelu*. 3 painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Informaatio 2/2002.
- Jackson, Anthony (ed.) 1987. *Anthropology at Home*. ASA Monographs 25. London & New York: Tavistock Publications.
- Jackson, Bruce 1987. *Fieldwork*. Urbana: University of Illinois Press.
- Junkala, Pekka 1999. Kenttätutkimus etnologian profiilina. – Bo Lönnqvist, Elina Kiuru & Eeva Uusitalo (toim.) *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*, 188–200. Tietolipas 155. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kansatieteen www-sivusto, Turun yliopisto. <http://www.hum.utu.fi/kansatiede/esittely.html>, 12.4.2005.
- Kelles Anita 1984. *Antropologisen kenttätutkimuksen ongelmia. Tutkijan persoonan, sukupuolen ja kulttuuritaustan vaikutuksesta antropologiseen tutkimukseen*. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Klein, Barbro 1990. Transkribering är en analytisk akt. – *Rig* 73 (2), 41–66.
- Lederman, Rena 1990. Protexts for Ethnography: On Reading Fieldnotes. – Roger Sanjek (ed.) *Fieldnotes. The Makings of Anthropology*, 71–91. New York: Cornell University Press.
- Linqvist, Beatriz 1991. *Drömmar och vardag i exil. Om chilenska flyktingars kulturella strategier*. Stockholm: Carlssons.
- Löfgren, Orvar 1996. Ett ämne väljer väg. – Ehn, Billy & Löfgren, Orvar 1996. *Vardagslivets etnologi. Reflektioner kring en kulturvetenskap*, 13–87. Stockholm: Natur och kultur.
- Marcus, George & Clifford James 1986. *Writing Culture. The Poetics and Politics of Writing Ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- Meurling, Birgitta 1998. En färd mot mörkrets hjärta. Om fältarbete och könskonstituering. – *Nord Nytt* 71–72, 25–50.
- Otterberg, Simon 1990. Thirty Years of Fieldnotes. Changing Relationship to the Text. – Roger Sanjek (ed.) *Fieldnotes. The Makings of Anthropology*, 139–160. New York: Cornell University Press.
- Pelto, Pertti J. & Pelto, Gretel H. 1983. *Antropologinen tutkimus. Kenttätutkimuksen oppikirja*. 2. painos. Suomen Antropologisen Seuran monisteita 4. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Rautiainen, Pirjo 2003. *Antropologin kenttä ja työ. Nojatuolista norsunluutorniin? Kulttuuriantropologin työn pohdintaa kahden kenttätutkimuksen perusteella*. Etnologiatieteiden tutkimuksia 14. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos.
- Ricoeur, Paul 1976. *Interpretation Theory*. Texas, Austin: Texas Christian University Press.
- Rosaldo, Renato 1989. *Culture and Truth. The remaking of social analysis*. Boston: Beacon Press.
- Rosengren, Annette 1991. *Två barn och eget hus. Om kvinnors och mäns världar i småsamhället. En etnologisk studie*. Stockholm: Carlssons.
- Ruotsala, Helena 1992. *Oulujoen vesistön säännöstelyn ja rakentamisen sosiokulttuuriset vaikutukset*. Imatran Voima Oy Tutkimusraportteja IVO-A-04/92. Helsinki: Imatran Voima Oy.
- Ruotsala, Helena 1998. Mie kotona kentällä ja kentällä kotona. – Maija Mäkilä & Paavo Oinonen (toim.) *Integraatio, identiteetti, etnisyyden tutkimus. Tarkastelukulmia kulttuuriseen vuorovaikutukseen*, 88–117. Turku: Turun yliopisto, Kulttuurinen vuorovaikutus ja integraatio- tutkimuskeskus.

- Ruotsala, Helena 2002. *Muuttuvat palkiset. Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiiveissa vuosina 1930–1995*. Kansatieteellinen Arkisto 49. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Ruotsala, Helena 2004. Ob izmeneniiakh v sisteme khoziaistva sel'skogo naseleniia Kol'skogo poluostrova v XIX – XX vekakh. – S.G. Kashchenko (ed.) *Istoriografiia i istochnikovedenie otechestvennoi istorii*, 253–267. Vypusk 3. St. Petersburg: Krismas Plus.
- Sanjek, Roger 1990. Vocabulary for Fieldnotes. – Roger Sanjek (ed.) *Fieldnotes. The Makings of Anthropology*, 92–121. New York: Cornell University Press.
- Siikala, Anna-Leena 1997. Toisiinsa virtaavat maailmat. Anna-Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.) *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätuttyöstä*, 36–50. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Siikala, Jukka 1997. Kulttuurin käsite ja etnologian ongelma – Anna-Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.) *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätuttyöstä*, 20–34. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Snellman, Hanna 1996. *Tukkilaisen tulo ja lähtö. Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittotyöstä*. Scripta Historica 25. Oulun Historiallisen Seuran julkaisuja. Oulu: Pohjoinen.
- Spradley, James P. 1980. *The Participant Observation*. New York: Rinehart & Winston.
- Spradley, James P. & McCurdy, David 1972. *The Cultural Experience. Ethnography in complex society*. Prospect Heights: Waveland Press.
- Van Maanen, John 1988. *Tales from the Field. On Writing Ethnography*. Chicago & London: The University Press of Chicago.
- Viljanen, Anna-Maria & Lahti, Minna (toim.) 1997. *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätuttyöstä*. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.

Viitteet

- 1 Tämä kuvio on laadittu Pirjo Rautiaisen Kansatieteen päivillä Jyväskylässä pitämän esitelmän ja laatiman kuvion perusteella. Ks. Rautiainen 2003, 112.
- 2 Postitse satunnaisotannalla alueen väestökieristä tehdyn kyselyaineiston analysoi Yhdyskuntatutkimus Oy ja sain käyttööni valmiit taulukot ja kuvat, joita analysoin itse raportissa. Ks. lisää Ruotsala 1992, 17–21.
- 3 Katso lisää projektin osallistujien kenttätöistä *Informaatio* 2/2002.
- 4 Maalitsateurastus on elokuussa tehtävä vasojen teurastaminen maalitsoja eli kangaspäällysteisiä umpiturkkeja varten. Silloin poronkarva on sopivan pituista ja laatuista. Myöhemmin teurastattavien porojen nahkoja voidaan käyttää jalkineiden ja säärystimien ompeluun, mutta ei enää maalitsoihin.
- 5 Haluan tässä tilaisuudessa vielä kiittää sydämellisesti dosentti, akatemiatutkija Matti Pollaa artikkelin erinomaisesta käännöksestä.